

UNIVERZITA KARLOVA
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Péče o vdovy a sirotky v Hebrejské bibli

Care of widows and orphans in the Hebrew Bible

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

ThDr. Eva Vymětalová Hrabáková, Th.D.

Vypracovala:

Terezie Remencová

Praha 2021

Poděkování

Děkuji ThDr. Evě Vymětalové Hrabákové ThD. za vedení této práce, cenné rady a trpělivost při konzultacích.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci „Péče o vdovy a sirotky v Hebrejské bibli“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Prostějově dne 15. 7. 2021

Terezie Remencová

Anotace

Práce pojednává o tématice péče o vdovy a sirotky v Hebrejské bibli. Významem práce je shromáždit texty a poskytnout jejich výklad i porovnání. Metodika vychází z tradice homiletických příprav Církve československé husitské.

Klíčová slova

péče, vdova, sirotek, bible, křesťanství, Starý zákon

Abstract

This thesis deals with the topic of care for widows and orphans in the Hebrew Bible. The importance of the thesis is to gather the texts and provide their interpretation and comparison. The methodology is based on the tradition of homiletical preparation of the Czechoslovak Hussite Church.

Keywords

care, widow, orphan, Bible, Christianity , The Old Testament

Obsah

1	Úvod.....	7
2	Teologický pohled na kulturní původ vdovy a sirotka	9
3	Kulturní kontext vdovy a sirotka v Hebrejské bibli.....	11
3.1	Král	12
3.2	Vdova.....	12
3.2.1	Vdova na Starověkém Blízkém východě	15
3.2.2	Výskyt slova vdova a vdovský	17
3.3	Sirotek.....	18
3.3.1	Výskyt slova sirotek.....	19
4	Překlad a výklad vybraných textů	20
4.1	Tóra.....	20
4.1.1	Exodus	20
4.1.2	Deuteronomium	21
4.2	Proroci.....	25
4.2.1	Druhá kniha Samuelova	25
4.2.2	První kniha královská.....	26
4.2.3	Izajáš.....	28
4.2.4	Jeremjáš	31
4.2.5	Pláč	34
4.2.6	Ezechiel	36
4.2.7	Ozeáš	37
4.2.8	Zachariáš.....	38
4.2.9	Malachiáš.....	39
4.3	Spisy.....	40
4.3.1	Jób	40
4.3.2	Žalmy.....	44
4.3.3	Příslloví.....	50
5	Shrnutí.....	51
6	Závěr	53
7	Seznam použité literatury.....	54

Seznam zkratk

aj. – a jiné

ang. – anglicky

BHS – Biblia Hebraica Stuttgartensia

BKR – Bible kralická

B2000 – Bibel 2000

ČEP – Český ekumenický překlad

hov. – hovorově

KJV – King James Version

LXX – Septuaginta

šv. – švédsky

Vul – Vulgata

1 Úvod

Pro toto konkrétní téma bakalářské práce jsem se rozhodla v rámci domácí karantény v souvislosti s pandemií onemocnění covid-19 na jaře roku 2020. Ve zvláštním období, které bylo pro mnoho lidí životní zkouškou. V té době jsem pracovala jako kazatelka CČSH a v souvislosti s okolním děním se častěji setkávala se sociálními tématy Bible. Součástí mého zájmu se tak stala i péče o vdovy a sirotky jak je zobrazená nebo předepsaná v Písmu. Tato práce se však nezaměřuje jen na status biblické vdovy a sirotka, nesnaží se být prací sociálně teologickou nebo etickou. Jejím cílem je především shromáždit texty Hebrejské bible, ve kterých je zmínka o vdovách a sirotcích. Metodika komentářů je pak inspirovaná křesťanskou homiletickou přípravou a právě i pro ni může nadále posloužit. Kromě krátkého počátečního uvedení do problematiky vdov a sirotků v křesťanské teologii i Hebrejské bibli, se práce skládá z překladu a výkladu jednotlivých textů. Vzhledem k účelu práce, kterým je výklad vybraných textů právě s důrazem na zvolené téma, se liší postup komentářů. V některých případech ihned po překladu následuje různočtení, jindy slovníkový výklad méně zřejmých slov, důležitých pro celkové pochopení textu, nebo kontext obrazu, o kterém úryvek pojednává. Pokud přeložený úryvek není opatřen výkladem, znamená to, že opakuje nebo shrnuje již rozebíraný obsah (např. Ez 36,13, Jób 31,16-22), nebo jsem vyhodnotila, že i přes zmínku o vdovách nebo sirotcích se našeho tématu týká jen okrajově (např. Ez 44,22).

V názvu práce používám pro výchozí text označení *Hebrejská bible*. Takto je obvykle nazývána ta část kánonu, kterou sdílí židé i křesťané. Adjektivum „hebrejská“ se týká buď etnika Hebrejů, v jejichž prostředí obsahy vznikaly, nebo souvisí s hebrejským jazykem, v němž byly převážně fixovány. Kromě zmíněného označení ve stejném významu v této práci používám alternativní pojem Tanach (תנ"ך) akronym obsahu Tóra (תורה), Proroci (נביאים), Spisy (כתובים). Vžitému pojmenování Starý zákon / Stará smlouva se snažím spíše vyhýbat.

Zásadní otázka, se kterou jsem se musela při plánování této bakalářské práce vypořádat byla, zda zohlednit židovskou rabínskou tradici výkladu textů. Při pohledu na plánovaný rozsah i význam práce, jsem si však musela odpovědět negativně.

Primárním zdrojem hebrejského biblického textu je pro tuto práci edice *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Právě z ní pochází všechny mé vlastní překlady do češtiny. Po poradě s některými členy Katedry biblistiky a judaistiky HTF UK většinou záměrně vynechávám punktaci hebrejského textu ve vykladačské části, nekonzistence v této věci souvisí s technickými problémy při formátování práce. Při četbě hebrejštiny jsem nejčastěji používala Pípalův *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. Pokud byly použity jiné, většinou internetové slovníky, uvádím je v poznámkovém aparátu.

Jsem si vědoma, že Hebrejská bible byla, je a bude překládána stále novými způsoby, a že každý překlad je svým způsobem vrcholný výsledek výkladu. Proto si v mnoha případech беру na pomoc při výkladech 5 různých překladů Tanachu. Liší se kulturním kontextem, účelem, i dobou, ve které vznikaly. Je to řecká Septuginta (LXX), latinská Vulgata (Vul), česká Bible kralická (BKR), Český ekumenický překlad (ČEP) a švédská Bibel 2000 (B2000). Z vyjmenovaných překladů je předpokládaným *enfant terrible* pro čtenáře této práce právě poslední ze zmíněných.

B2000 jsem zvolila pro jeho společnosti srozumitelný, aktuální jazyk. Jedná se o švédský státní překlad, jehož jiný název navazuje na tradici svých předchůdců a zní: *Carl XVI Gustaf:s bibel*. Text je používán při liturgii Švédské církve. Mě osobně při prvním setkání překvapil svým srozumitelným, moderním jazykem, který je sice na mnoha místech velice volný, ale jeho posláním není být vědecky rozebírán, ale oslovit současného posluchače / čtenáře. Můžeme ho ošklivě nazvat „povrchním“ a „lábivým“, ale právě on se často stává branou katechumenů, konvertitů i tradičních věřících k porozumění Bibli a k dalším, složitějším překladům i bádání po smyslu původního textu. Jeho „méně odvážným“ českým protějškem je Bible21. Pro zpřístupnění švédského překladu předpokládaným čtenářům této práce, kterým sice nebude dělat problém hebrejštiny, řečtina, latina a angličtina, ale švédština by mohla, uvádím vždy za citací z B2000 český překlad.

2 Teologický pohled na kulturní původ vdovy a sirotka

Hospodin stvořil člověka jako muže a ženu (Gn 1,26n). Oba jsou jeho obrazem a mají společné poslání: množit se a spravovat zemi (Gn 1,28). Ačkoliv mají primárně stejné poslání, nebyli stvořeni stejným způsobem a po vypuzení ze zahrady Eden jim Hospodin stanovil odlišné okolnosti při plnění primárního úkolu. Člověk byl אָדָם stvořen, z אדמה rudé země (proto jméno אָדָם Adam tj. volně přeloženo *Červenáček*).¹ První žena חַוָּה Eva, byla חַוָּה vystavěna z mužova žebra. Komplementaritu obou genderů vyjadřuje pojmenování אִישׁ muž a אִשָּׁה žena, v kralickém překladu dosl. mužatka.²

Adam s Evou svedeni Hadem, neuposlechli Hospodina a pojedli ze zakázaného stromu poznání. Při konfrontaci se svým činem nedokázali přiznat vlastní vinu a Hospodin konstatoval nové okolnosti spojené s jejich životním úkolem. Evě řekl: *„Velice rozmnožím tvé trápení i bolesti těhotenství, syny budeš rodit v utrpení, budeš dychtit po svém muži, ale on nad tebou bude vládnout.“* (Gn 3,16, ČEP) Adamovi: *„Uposlechl jsi hlasu své ženy a jedl jsi ze stromu, z něhož jsem ti zakázal jíst. Kvůli tobě necht' je země prokleta; po celý svůj život z ní budeš jíst v trápení. Vydá ti jenom trní a hloží a budeš jíst polní byliny. V potu své tváře budeš jíst chléb, dokud se nenavrátiš do země, z níž jsi byl vzat. Prach jsi a v prach se navrátiš.“* (B21,Gn 3,17-19)

Po staletí³ je v křesťanské teologii výše zmíněné selhání prvních lidí označováno jako pád nebo prvotní hřích, ze kterého byl v dějinách, např. na základě

¹ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 2., zcela přeprac. a rozšíř. vyd. Praha: Kalich, 1956. s. 8

² BENEŠ, Jiří a Petr VAŘURA. *Pradějiny*. 1. Praha: Kalich, 2010. ISBN 978-80-7017-130-1. s. 84

³ srov. NZ: 1 Kor 15,21n, Řím 5,12-2

Biblické dějiny doslovně chápali již ranně církevní otcové: Theofilos z Antiochie (in *Ad Autolyctum*), Jan Zlatoústý (in *Homiliae in Genesim*), Epifanos ze Salaminy se dokonce snažil biblickou zahradu geograficky lokalizovat (in *Panarion*) a Tertulián, který se povahou prvního hříchu nezabýval, ale označil ho za neposlušnost. Oproti nim s alegorickým výkladem přišli Órigenes, Filón Alexandrijský a Ambrož Milánský. Pro pozdější dogmatizaci dědičného hříchu (srov. rozhodnutí tridentského koncilu DS 1510-1516) měla rozhodující vliv Augustinova teologie vzešlá ze sporu s pelagianisty i její vliv na teologii Tomáše Akvinského. Evropská reformace zůstávala u tradičního výkladu prvotního hříchu. Martin Luther byl silně ovlivněn Augustinem, Jan Kalvín považuje dědičný hřích za důvod „*převrácenosti a porušení naší*

monogenismu⁴, odvozován dědičný hřích. „*Dědičný hřích znamená negativní kvalitu lidské existenciální zkušenosti, kterou je nutno odvozovat z lidského společenství jako takového a na niž je nutno vždy pohlížet společně s onou pozitivní kvalitou, které je vždy a předem dosaženo spasitelnou Boží vůlí pro všechny a mocnou milostí Ježíše Krista*“⁵

Vznik negativních společenských jevů, ekologické krize, genderové nerovnosti, vznik sociálních fenoménů souvisejících se smrtí, bídou a útlakem (vdova, sirotek, bezdomovec), je často křesťany odůvodňován teologií prvotního hříchu, přeneseně lidského sklonu ke hříchu, který se projevil již u prvních lidí⁶ a měl fatální negativní dopad na vše stvořené. Existence stavu vdov a sirotků není podle knihy Genesis původní Boží záměr, ale dopuštění související s porušeností stvoření.

povahy“ (in Instituce. Učení křesťanského náboženství). V Augsburském vyznání z roku 1530 čteme: „Po Adamově pádu všichni lidé přirozeně se rodící (v hříchu se počínají a) s hříchem se rodí, to jest (že všichni jsou již ze života matky) bez bázně Boží, bez důvěry v Boha a se zlou žádostí, a že tato nemoc čili prvotní nakaženost jest vpravdě hřích, který zatracuje (pod věčný Boží hněv) a přináší i nyní věčnou smrt (všem) těm, kteří se křtem a Duchem svatým nezrodí znovu (Jan 3, 5).“

⁴ Monogenismus předpokládá jednoho společného předka druhu.

⁵ RAHNER, Karl a Herbert VORGRIMLER. *Teologický slovník*. Přeložil František JIRSA, přeložil Jan SOKOL, přeložil Jan KRANÁT. Praha: Vyšehrad, 2009. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-934-8.

⁶ *Základy víry CČSH* Praha: Církev československá husitská, 2014. Blahoslav (Církev československá husitská). ISBN 978-80-7000-106-6. Článek 63

3 Kulturní kontext vdovy a sirotka v Hebrejské bibli

Hebrejská bible vznikala v širokém rámci kultur a společností. Egypt, Asýrie, Babylonie, západosemitská oblast a Chetitská říše v malé Asii. Všechny tyto kultury byly zaměřeny kolektivně. Člověk sebe sám chápal především jako součást většího celku. Děti, staří lidé, nemocní, postižení, ti všichni byli odkázáni na rodinnou nebo kmenovou solidaritu, protože neexistovalo nic jako nemocenské, nebo důchodové pojištění.⁷ Základním prvkem zemědělských společností byla rodina, nebo více rodin pohromadě (משפחה klan). V čele regionální unie klanů (שבט rod, kmen) stál vůdce nebo nejstarší, obklopený radou starších. Název kmene mohl být odvozen od jména prvního náčelníka, nebo podle geografického území, na kterém se zformoval (např. Gileád, Efrajim). Sociální vztahy uvnitř kmene určovaly rodinné struktury, které nebyly odvozovány dle pokrevnosti. Genealogie v této době nepopisovaly pokrevní linii klanů, ale jejich hierarchické místo.

Instituce krále byla podle deuteronomistické historiografie Izraeli původně cizí a vynutily si ji vnější okolnosti v době železné. (1Sa 13nn).⁸ Tuto tezi zastával A. Alt a F. Crusemann. A. Berlejung je naopak přesvědčená, že tento názor není udržitelný ani z exegetických důvodů, protože biblické pasáže odmítající království jsou pozdějšími doplňky.⁹

Kmenové struktury doby bronzové přežívaly především na venkově i v době železné II, zatímco ve městech platila pravidla státního uspořádání.¹⁰

⁷ BAUMANN, Gerlinde. *Bible*. 1. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3912-0.

⁸ VEIJOLA, T. *Das Königtum in der Beurteilung der deuteronomischen Historiographie. Eine redaktionsgeschichtliche Untersuchung*. Helsinki, 1977.

⁹ BERLEJUNG, Angelika. *Náboženské dějiny starověkého Izraele*. 1. Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-281-1.

¹⁰ Ibid. s. 138

3.1. Král

Slovo král, hebrejsky מלך, je odvozeno od kořene *m-l-k*, který snad původně znamenal „mocný“. V asyrštině jsou od tohoto kořene odvozena slova „rada“ i „vláda“. Starověk vnímal krále jako mocnou, symbolickou postavu a vyžadoval od ní určité kvality (např. zachovávání rituálů a zvyků). Egypt pokládal panovníka za božské vtělení, v Mezopotámii byl král jen pověřeným místodržícím městského boha. I kananejští králové byli zčásti kněží.¹¹

Izraelci po dobytí Palestiny hned nezřídili království. Izrael byl prve veden soudci (שופטים) povolánými Hospodinem ke konkrétním úkolům. Soudce Gedeon odmítl dědičnou královskou hodnost z teologického důvodu (Sd 8,22-23). Stejný argument nalezneme i v Jotamově bajce (Sd 9,7-12), která odmítá nárok Gedeonova syna Abimelecha na královský titul.¹² Prvním králem z Hospodinovy vůle se stal Saul. Prorok Samuel, který Saula pomazal za krále, zdůrazňuje negativní jevy spojené s královstvím, které bude muset Izrael snášet. (1S10, 19-21). Král byl přesto Hospodinův pomazaný, těšil se úctě, a každý, kdo by na něj zaútočil, měl být ukamenován. Úkol krále spočíval ve spravedlivém dodržování a uplatňování Božích příkázání. Musel si střežit vlastní bezúhonnost, protože jeho hřích mohl mít rozsáhlý dopad. (Př16,12) Královým povoláním bylo být jako Boží posel, rozlišovat dobro a zlo, pomáhat svému lidu (2S 14,4)¹³ jehož součástí byli sirotci a vdovy.

3.2. Vdova

Slovo *vdova* nebo *vdovský* nalezneme v celé Bibli 44x. Vdova, hebrejsky אַלְמָנָה, řecky χήρα a latinsky *vidua*, je označení jednak pro ženu, které zemřel manžel, ale také pro ženu, která postrádá jakéhokoliv mužského ochránce. S tímto nedostatkem se v patriarchálně uspořádané komunitě starověkého Izraele pojila i absence společenského vlivu a hmotných prostředků pro zajištění komfortního života.¹⁴

¹¹ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 2., zcela přeprac. a rozšíř. vyd. Praha: Kalich, 1956. s.348

¹² Abimelech založil království v Sichemu, ale jeho vláda nebyla významná. (Sd 9,6 –55)

¹³ Ibid. s.349

¹⁴ BIČ, Miloš. *Ze světa Starého zákona*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989.

Znevýhodnění vdov bylo minimálně trojí. Zaprvé to byly **ženy**. Žena se ve starověkém Orientu netěšila zvláštnímu uznání. U Peršanů, Řeků i Židů se setkáváme s výroky, v nichž muži děkují za to, že nebyli stvořeni jako ženy. Ač v Tanachu výjimečně nacházíme i stopy matriarchátu (např. O sňatku Rebeky nerozhoduje otec, ale bratr s matkou Gn 24,55) a preferenci matrilinearitu, role ženy byla převážně podřízená. Lepší roli než u Řeků a Židů měla žena v římské kultuře. Římské právo uznávalo jednoženství. Ženy měly své nezastupitelné místo v římském domácím i veřejném kultu.¹⁵

Zato Izrael lavíroval mezi orientálním pohledem na ženu jako na vlastnictví, a vlastním originálním pojetím ženství.¹⁶ První rozhodující osobou v životě ženy byl její otec, který měl moc ji prodat do otroctví (Ex 21,7), nebo dalšímu muži, jenž za ni zaplatil a stal se jejím manželem / pánem (בעל). Hlavním úkolem vdané ženy bylo předávání života, péče o potomky, starost o dům a hospodářství, činnosti související s přípravou pokrmů nebo výrobou látek a oděvů. Pokud manžel zemřel, mohl se se ženou oženit jeho bratr (levirátní sňatek), pokud odmítl, vrátila se vdova do otcovského domu, nebo žila pod protekcí svého dospělého syna. Přes tyto nevýhody, se ženy na základě smlouvy, kterou Hospodin uzavřel s celým Izraelem, mohly volně pohybovat na prostranstvích, účastnit se náboženských slavností, týkalo se jich dědické právo. V Tanachu se setkáváme i se silnými ženskými osobnostmi, které měly velký vliv na celou komunitu. Zejména matriarchy Sára, Rebeka, Ráchel nebo Mirjam, Mojžíšova sestra, Debora, Chana, Chulda aj.¹⁷

Druhou nevýhodou vdovy byl institut **vdovství** samotného. Úmrtím manžela se změnilo sociální postavení ženy a stala se závislou na darech svých příbuzných. Mnoho vdov záviselo i na obětních hostinách a paběrkování. „*Vdovy mohou jíst úrodu, která vyrostla na okraji pole, smí si ponechat snop, který byl zapomenut na poli, a plody sadu i vinice, které zůstaly po sklizni, při které bylo zakázáno paběrkovat.*”¹⁸ O vdovu se měl starat její syn, nebo rodiče. Vdova byla zřetelná na první pohled. Od ostatních se odlišovala vdovským šatem (Gn 38,14.19), který jí nikdo nesměl zabavit (Dt 24,17). Na základě textů Hebrejské

¹⁵ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 2., zcela přeprac. a rozšíř. vyd. Praha: Kalich, 1956. s.1344

¹⁶ Hospodin člověku slíbil: וְעָשִׂיתִי-לָּךְ-כְּעֹדֶר, כְּנִגְדֹר „*Učiním mu pomoc jako proti němu*“. Z textu lze odvodit rovnost muže a ženy. Jsou si protějšky. Kdežto např. kralický překlad zní: „*Učiním jemuž pomoc, která by při něm byla*“.

¹⁷ Ibid. s.1344

¹⁸ ROUBALOVÁ, Marie, Jiřina KUBÍKOVÁ a Tomáš BUTTA. *Žena v Bibli: texty - výklady - kázání*. Praha: Církev československá husitská, 2018. Blahoslav (Církev československá husitská). ISBN 978-80-7000-142-4., s 21

bible se vdovám mělo dostávat zvláštní péče. Jejich ochráncem už nebyl žádný člověk, ale sám Hospodin. Hospodin v deuteronomistických zákonech přikazuje laskavou péčí o vdovy, sirotky a lévijce. Pokud zákony nejsou naplněny, hrozí vzplanutím hněvu a povražděním těch, kteří se ze své mocnější pozice jakkoliv provinili proti těmto sociálně slabším. K právům vdovy patřila i možnost dalšího sňatku. V ideálním případě se stal ženichem vdovy švagr. Rozhodně se nemělo jednat o žádného cizince. Opětovný sňatek sloužil k sociálnímu zabezpečení vdovy. Pokud se švagr zdráhal vzít si ženu po svém bratru, žena měla právo se obrátit na starší zasedající v bráně (Dt 25, 7-10), když se sňatku stále bránil, musel podstoupit obřad chalica (הליצה = sejmutí obuvi)¹⁹

Třetí nevýhoda vdov je nadčasová. Spočívá ve **ztrátě blízké osoby**, truchlení a vyrovnávání se s traumatem. Podle *Dictionary of Biblical Imagery* je vdova archetypálním obrazem utrpení a devastace.²⁰ Důkazem nám jsou první slova knihy Pláč: *Jak samotno sedí město, které mělo tolik lidu! Je jako vdova, ač bylo mocné mezi pronárody. Bylo kněžnou mezi krajinami, a je podrobena nuceným pracím. Za noci pláče a pláče, po líci slzy jí kanou, ze všech jejích milovníků není nikdo, kdo by ji potěšil. Všichni její druhové se k ní zachovali věrolomně, stali se jejími nepřáteli.* (ČEP, Pl 1,1-2)

Truchlení je komplexní reakce na ztrátu osoby pro nás významné. Jedná se o postupnou adaptaci na novou situaci. Prožívání truchlení je osobité a každý je jiným způsobem zpracovává na emocionální, fyzické, myšlenkové a behaviorální úrovni.²¹ V kralické bibli je pojmem truchlení přeloženo pět hebrejských a jedno řecké slovo.²² O truchlení biblických vdov nelze přemýšlet bez vlastního předporozumění a vědomí, že smrt blízké osoby a související proces truchlení se v různých historických etapách a v různých kulturách odlišoval. V židovském kontextu se pohřby konaly záhy po úmrtí.

Kontakt s mrtvým tělem rituálně znečišťoval po sedm dní. Pohřebiště, kromě hrobů významných králů, bývala vzdálená od obydlí. Pohřbívalo se i na zahradách domů (2. Kr 21, 18) nebo u cest (Gn 38,19). Ke spalování ostatků docházelo pouze výjimečně a vzhledem

¹⁹ NOSEK, Bedřich a Pavla DAMOHORSKÁ. *Židovské tradice a zvyky*. Vydání druhé, upravené a doplněné. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-2996-4, s. 93

²⁰ RYKEN, Leland, James C. WILHOIT a Tremper LONGMAN. *Dictionary of Biblical Imagery*. SPCK Publishing, 1998. ISBN 9780851117539. s. 946

²¹ HORÁKOVÁ, Markéta. *Proces truchlení z pohledu poradců pro pozůstalé*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra psychologie, 2019.

²² 1S 1,8 Jb 3,20, Pš 31,6, Ez 3,14, Mk 10,22, Ž 116,3, Dt 28,65, Jr 31,25

k důrazu na řádné pohřbívání nebyla pohřbívána jen těla odsouzených a padlých v boji.²³ Tělo bylo před pohřbem omyto, pomazáno vonnými mastmi a zavinuto do plátna.²⁴ Truchlení se vůči Hospodinu projevovalo tichem. Pozůstalý si přiložil ruku na ústa (Jb 1,20n, Ž 29,10). Vůči okolí se truchlíci projevovali hlasitým pláčem, ke kterému se přidávali i najaté plačky a truchličí. Bylo zvykem se obléct do žíněného nebo pytlavinového roucha symbolizujícího pokoru a půst, a posypávat si hlavu popelem. K projevům truchlení patřilo i trhání oděvu. Některé projevy truchlení, obvyklé v okolních národech, byly ovšem (zřejmě pro svůj pohanský původ) zakázané, a to: sebepožkozování, tetování, holení vousů a vlasů. Prvním vyjádřením péče o pozůstalé vdovy mohla kromě účasti na pohřbu a společného explicitního truchlení být návštěva přátel spojená s kondolencí. (Jb 2) Mezigenerační sounáležitost mezi vdovami prokázala např. vdova Rút, která následovala svou ovdovělou tchýni Noemi do Judska.

3.2.1 Vdova na Starověkém Blízkém východě

V Mezopotámii se žena po smrti manžela stala buďto legálně nezávislou, nebo podléhala tchánovi, pokud byl stále na živu a ve funkci *pater familias*. Sňatek totiž nebyl v tomto prostředí chápán jen jako svazek muže a ženy, ale svazek dvou rodin. Vdova nadále zůstávala členkou rodiny zesnulého manžela. Hennie J. Marsman v knize *Woman in Ugarit and Israel* uvádí, že se vedou spory o tom, zda lze tuto „relativně chráněnou“ ženu nazývat akkadským termínem *almattu*, z nějž je odvozen i hebrejský pojem „אִמָּתָא“. Někteří badatelé se domnívají, že za *almattu* nebyly považovány všechny ženy, kterým zemřel manžel, ale pouze ty bez podpory otce, tchána, nebo dospělých synů.²⁵

Středoasyrské zákony upravovaly stav a částečně budoucnost vdovy takto: „*Pokud jsou její manžel i tchán oba mrtví, a nemá syna, stává se vdovou a může jít, kam chce.*“²⁶ Pokud její manžel zemřel v době, kdy synové ještě nemohli dědit, připadl jí majetek alespoň do doby, než dospěli. V případě, že byl švagr na živu, mohl se s ní oženit a nabýt dědictví po zemřelém bratru.

²³ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 2., zcela přeprac. a rozšíř. vyd. Praha: Kalich, 1956.

²⁴ Mk 16,1; J 12,7; 19,39; Mt 27,59; J 11,44

²⁵ MARSMAN, Hennie J. *Women in Ugarit and Israel: Their Social and Religious Position in the Context of the Ancient Near East*. 1. Brill, 2003. ISBN 90 0411732 6.

²⁶ PRITCHARD, J. B. *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. Princeton: Princeton University Press, 1969. s. 182

V mezopotámské literatuře jsou vdovy líčené jako zranitelné v souvislosti s finanční situací. Při vstupu do manželství s sebou žena přinášela věno, na jehož ekvivalent měla nárok v případě, že musela jako vdova opustit manželův dům. Podle Chammurapiho zákoníku § 172 vdova disponovala věnem. V průběhu manželství mohla nabýt i další prostředky na základě manželské smlouvy, které v případě manželovy smrti tvořily její majetek. Pokud se vdova rozhodla znovu provdat, do dalšího manželství směla přinést pouze své věno. Novobabylonské právo přisuzovalo každé vdově nárok na vyplacení věna, bez ohledu na to, zda jej dříve do manželství přinesla, nebo ne. Péče o vdovy byla běžnou součástí etiky starověkého Blízkého východu. Chránili je králové, jiné zámožné osobnosti i bohové (např. Marduk).²⁷

²⁷ MARS MAN, Hennie J. *Women in Ugarit and Israel: Their Social and Religious Position in the Context of the Ancient Near East*. 1. Brill, 2003. ISBN 90 0411732 6.

3.2.2. Výskyt slova vdova a vdovský

Výskyt slov *vdova* a *vdovský*²⁸ v biblickém textu včetně Nového zákona i septuagintních dodatků²⁹ podle *Biblické konkordance k textu Kralické bible*.³⁰

Kniha	Místo výskytu	Počet
Ex	22,22; 22,24	2
Lv	21,14	1
Dt	10,18; 14,29; 24,17; 24,19; 27,19	5
2. Sam	14,5	1
1. Kr	11,26; 17,9	2
Jób	24,21; 27,15; 29,13; 31,16; 31,18	5
Ž	68,6; 78,64; 94,6	3
Př	15,25	1
Iz	1,17; 47,8 (vdova) 47,9; 54,4 (vdovský)	4
Jer	15,8; 49,11	2
Pláč	1,1	1
Ez	44,22	1
Zach	7,10	1
Mk	12,43	1
Lk	2,37; 4,25; 4,26; 7,12; 18,3	5
Sk	6,1; 9,36	2
1.Kor	7,8	1
1.Tim	5,3; 5,5; 5,11; 5,16	4
Jak	1,27	1
Zj	18,7	1

²⁸ pouze 2x v Iz 47,9 a 54,4

²⁹ Tóbjáš, Júdit, přídavky ke knize Ester, přídavky ke knize Daniel, kniha Moudrosti, Sírachovec, 1. a 2. Makabejská, Báruch

³⁰ *Biblická konkordance k textu Kralické bible*. 1. Praha: Česká biblická společnost, 1993. ISBN 80-900881-9-8.

3.3. Sirotek

Sirotek, hebrejsky יתום, řecky ορφανός, latinsky *orphanus*, je v Hebrejské bibli označení pro dítě, které ztratilo otce, avšak jeho matka může být stále na živu (např. jako vdova). V Bibli se tento výraz nachází celkem 42x. Vhodný výklad slova יתום je např. ang. *fatherless*, nebo šv. *faderlös*.

V Tóře je dítě bez otce spolu s vdovou a přistěhovalcem předmětem zvláštní ochrany (Ex 22,21-24). Spojuje je absence dospělého a majetného mužského ochránce. Tyto osoby je přísně zakázáno trápit, tj. urážet, utiskovat, zneužívat, znásilňovat, zraňovat atp.³¹ Zákon argumentuje kolektivní zkušeností egyptského otroctví. Izraelci mají zakázáno někomu činit taková příkoří, která jim dříve činili Egypťané (Ex 1,11-14). Důležitost a vysoká závaznost příkázání je podložena varováním Hospodinovy pomsty. Trestem za hřích týrání znevýhodněných je smrt, přičemž vykonavatelem trestu je sám Hospodin. Utrpení sirotků, vdov a přistěhovalců se jej osobně dotýká. Nejedná se jen o přečin proti vzájemnému soužití, ale je to hřích přímo proti Bohu.³²

Pro takový typ hříchu má katechetická tradice západní církve označení *hřích do nebes volající*. Hřích, který přímo vyzývá Boha, aby ho sám potrestal. Mezi tyto hříchy se kromě týrání sirotků, vdov a imigrantů, počítá: krev Ábela, hřích sodomský, nářek utiskovaného lidu v Egyptě a nespravedlnost vůči zaměstnancům.³³ Hebrejská bible tedy zdůrazňuje ochranu sirotků. Přisuzuje jim i práva, která ostatní neměli. Spolu s vdovami a bezdomovci mohli paběrkovat na poli, v sadě i na vinici, a posbírat vše, co samovolně vyrostlo sedmého roku, kdy se nekonaly žádné zemědělské práce. Také jim připadala část povinných desátků.

Dictionary of Biblical Imagery uvádí, že být sirotek znamenalo zranitelnost vůči chudobě a zbavení práv. Sirotci v Bibli zobrazují ztrátu, zranitelnost a narušení sociální rovnováhy.³⁴ V 22. kapitole knihy Jób přítel Elífaz Témanský obviňuje Jóba z toho, že *vdovy posílal pryč s prázdnou a drtil paže sirotků*. Že k bezohlednému chování vůči sirotkům

³¹ LARSSON, Mikael a Hanna STENSTRÖM. *Ett myller av liv: Om barn i Bibelns texter*. Svenska kyrkan, 2013. ISBN 978-91-86781-18-7. s. 74

³² Ibid. s. 74

³³ *Katechismus katolické církve*. 2. Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-488-1.

³⁴ RYKEN, Leland, James C. WILHOIT a Tremper LONGMAN. *Dictionary of Biblical Imagery*. SPCK Publishing, 1998. ISBN 9780851117539. s. 615

opravdu docházelo, zmiňuje 24. kapitola téže knihy. „*Mocní odvádějí osla sirotkům a vdově berou býka do zástavy.*”

Na starověkém Předním východě mohli sirotci nalézt způsob obživy v palácích a chrámových komplexech. Ve špatných časech, kdy byla ochrana sirotků a jejich matek zanedbávána, upadali obvykle podle Chammurapiho zákoníku do otroctví dlužníků na tři roky.³⁵ Poté mohli být vykoupeni někým z příbuzných. V případě absence příbuzenstva zůstávali sirotci nadále v otroctví³⁶

3.3.1. Výskyt slova sirotek

Výskyt slova *sirotek* (יתום, ορφανό) v biblickém textu včetně Nového zákona a septuagintních dodatků podle *Biblické konkordance k textu Kralické bible*.³⁷

Kniha	Místo výskytu	Počet
Ex	22,22; 22,24	2
Dt	10,18; 14,29; 24,17; 27,19	4
Jób	6,27; 22,9; 24,3; 24,9; 29,12; 31,17; 31,21	7
Ž	10,14; 10,18; 68,6; 82,3; 94,6; 109,9; 109,12; 146,9	8
Př	23,10	1
Iz	1,17; 1,23; 9,17; 10,2	4
Jer	7,6; 22,3; 49,11	3
Pláč	5,3	1
Ez	22,7; 36,13	2
Oz	14,3	1
Mal	3,5	1
Jan	14,18	1
Jak	1,27	1

³⁵ MARSMAN, Hennie J. *Women in Ugarit and Israel: Their Social and Religious Position in the Context of the Ancient Near East*. 1. Brill, 2003. ISBN 90 0411732 6.

³⁶ Chammurapiho zákoník §§117-118

³⁷ *Biblická konkordance k textu Kralické bible*. 1. Praha: Česká biblická společnost, 1993. ISBN 80-900881-9-8.

4 Překlad a výklad vybraných textů

4.1. Tóra

4.1.1. Exodus

Přistěhovalce nebudeš sužovat a nebudeš ho utlačovat, neboť přistěhovalci jste byli v zemi egyptské. Žádnou vdovu a sirotka nebudete týrat. Pokud jej budete týrat tak, že ke mně zavolá, uslyším jeho křik. Vzplanu hněvem a povraždím vás mečem. Vaše ženy budou vdovy a vaši synové sirotci. (Ex 22,20-23)

Tomuto konkrétnímu textu jsem se věnovala již výše v látce sirotek. Přistěhovalce / cizinec, גר je osoba, která se nenarodila v izraelské pospolitosti, ale z různých důvodů s ní přichází, *advenam* (Vul) do styku, nebo se v ní *přivandrovala* usadila (srov. *invandrare*, B2000), případně *konvertovala*, (προσήλυτος, LXX).

Samozřejmě je představitelem jiné kultury, má za sebou jinou náboženskou minulost. Izrael na něm nemá demonstrovat svoji nadřazenost, nesmí jej nechat zažívat příkoří, která sám zažil v područí Egypta. Slovo Egypt, מִצְרַיִם je duál, zahrnuje Horní i Dolní Egypt. Singulár מצור se v současné hebrejštině používá ve významu vojenského obléhání.³⁸ Podle *International Standard Bible Encyclopedia* se dříve užíval i ve významu *kopec* nebo *pevnost*.³⁹ Být v zemi מִצְרַיִם znamená být ve svízelné situaci.⁴⁰ Kolektivní zkušenost egyptského otroctví se tak snadno může stát i individuální zkušeností. Cizince je zakázáno sužovat a utlačovat, přeneseně zotročovat. Co však Hospodin vlastně zakazuje páchat na vdovách a sirotcích? לֹא תַעֲנוּן lze přeložit jako: *nebudete týrat*. Je velmi lákavé do této pasáže zahrnout veškerá příkoří, která si na vdovách a sirotcích dokážeme představit. Tomuto pokušení ostatně podlehl i autoři již citované publikace o dětech v biblických textech *Ett myller av liv*.⁴¹

Pro srovnání se můžeme podívat na Lv 16,29, kde je *týrání* naopak přikázáno v souvislosti se svátkem Jom kipur. ČEP překládá את נפשותיכם תענוו jako *budete se pokořovat*,

³⁸ *Hebrejsko-český česko-hebrejský praktický slovník*. 1. Lingea, 2017. ISBN 978-80-7508-263-3.

³⁹ *International Standard Bible Encyclopedia* [online]. Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1939 [cit. 2020-11-7]. Dostupné z: <https://www.internationalstandardbible.com/>

⁴⁰ BENEŠ, Jiří. *Dějiny starého Izraele I.* [přednáška]. Praha: HTF UK v Praze, listopad 2019.

⁴¹ *Roj života*

BKR *ponižovati budete duši svých*. V Lv 16,29 se zjevně jedná o výzvu k přísnému postu, který je trýzněním duše. לֹא תַעֲנִיבֵנּוּ jsem sice ve výchozím textu přeložila ve významu *nebudete týrat*, ale klidně by se dal pochopit jako: *nebudete je nutit k nedobrovolnému postu* nebo *nebudete jim upírat to, na co mají nárok*. Druhá uvedená možnost interpretace se zdá přísnější. Vzplanutí Hospodinova hněvu nehrozí jen v případech aktivního týrání znevýhodněných, ale i v případě zanedbávání svých povinností vůči nim, případně ignorace jejich neutěšené situace. Hospodin svůj hněv projeví formou vzplanutí nepokoje / války / povstání s řadou obětí, protože מֶחָרֶב *meč* je symbol boje. Argumentace Ex 22,21-24 putuje od moudrosti pramenící z již existující náboženské zkušenosti egyptského otroctví, k varování, co se stane, pokud bude trvale utlačovaná nějaká skupina obyvatelstva.

4.1.2. Deuteronomium

Vždyť Hospodin, váš Bůh, je Bůh bohů a Pán pánů, Bůh veliký, statečný a strašlivý, který se neohlíží a nepřijímá úplatek. Zjednává právo sirotku a vdově, miluje přistěhovalce a dává mu chléb a oděv. Milujte tedy přistěhovalce, neboť jste byli přistěhovalci v egyptské zemi. (Dt 10,17-19)

Hospodin nese titul Bůh bohů a Pán pánů, אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים, וַאֲדֹנָי הָאֲדֹנָיִם. Jedná se o hebrejský superlativ, s nímž se setkáváme např. v názvu knihy *Píseň písní*, שִׁיר הַשִּׁירִים, který vyzdvihuje tento typ kompozice nad všechny profánní písně.⁴² Krásný český poetický překlad názvu této knihy je *Velepíseň*. V tomto duchu je třeba vnímat i Hospodinův titul, *Velebůh* a *Velepán*.

Vyjmenované Boží vlastnosti jsou: אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים הַגָּבֵר, וְהַנּוֹרָא. ČEP překládá *Bůh veliký, všemocný a vzbuzující bázeň.*, BKR *Bůh silný, veliký, mocný a hrozný*. I slovní spojení אֱלֹהֵי הַגָּדֹל lze přeložit slovem *Velebůh*. Vlastnost velikosti se netýká nějaké povrchní představy fyzické Boží velikosti, ale odkazuje na Hospodinovo vysoké postavení, na jeho moc. הַגָּבֵר znamená *statečný, hrdina*, Bůh, který se nenechá zastrašit, či jinak ve svém úradku ovlivnit

⁴² RÖMER, Thomas, Jean-Daniel MACCHI a Christophe NIHAN. *Úvod do Starého zákona*. Přeložil Jiří BUREŠ, přeložil Martin FÉR, přeložil Jakub KELLER, přeložil Jan KEŘKOVSKÝ, přeložil Lukáš KLÍMA, přeložil Kateřina KŘIVOHLAVÁ, přeložil Jan RÜCKL. Jihlava: Mlýn, 2020. ISBN 978-80-86498-71-3.

a šat.⁴⁶ Hospodinovy dary v podobě jídla a oděvu jsou zde projevem jeho lásky. Takové vyjádření by v hebrejštině znělo nejspíš בנותיה, nikoliv לתת. Hospodin je v tomto úryvku vzorem správného a láskyplného jednání.

Na konci každého třetího roku vyneseš všechny desátky ze své úrody toho roku a umístíš je ve svých branách. A přijde levita, protože s tebou nemá podíl ani dědictví, a přistěhovalec, sirotek a vdova, kteří jsou v tvých branách, a budou jíst a nasytí se, aby ti Hospodin, tvůj Bůh, žehnal v každém díle, které tvá ruka bude konat. (Dt 14,28-29)

Desátek, מעשר, je desátý díl čehokoliv, nebo desetina jmění. Odvádění desátků bylo starým náboženským zvykem u Semitů i jiných národů.⁴⁷ Desátek v Bibli je viditelným znamením, že Hospodinu patří všechno stvoření, lid vše přijímá z jeho štědrosti. Desátky připomínají, že úroda, a to, co si z ní člověk bere, není výsledkem náhody, aktivity jiných bohů, ani lidské píce. Je to dar.⁴⁸

Zatímco některé desátky náležely přímo Hospodinu, jiné králům (resp. Hospodinu skrze krále), nebo právě levitům, kteří neměli nárok na dědictví půdy, vdovám, sirotkům i přistěhovalcům.

Hebrejská bible obsahuje množství slov שער. Je třeba rozlišovat mezi slovy vokalizovanými šín dot (שער) a šín dot. Substantivum rodu mužského שער nejčastěji označuje bránu, kontrolovaný vchod do města.⁴⁹

Brány nesloužily jen jako portál, ale byly podstatné i pro správu a reprezentaci města. V branách zasedaly soudy, byly zde zřízeny svatyně, tržště, v branách docházelo k intenzivnímu mezilidskému kontaktu. Sloužily i jako místa audiencí u králů. Zasedat v bráně bylo výsadou významných.⁵⁰ Není divu, že se právě na tomto frekventovaném místě

⁴⁶ *He doth execute justice for the fatherless and widow, and loveth the stranger, in giving him food and raiment.* (KJV Dt 10,18)

ποιῶν κρίσιν προσηλύτῳ καὶ ὀρφανῷ καὶ χήρᾳ, καὶ ἀγαπᾷ τὸν προσήλυτον δοῦναι αὐτῷ ἄρτον καὶ ἱμάτιον. (LXX Dt 10,18)

⁴⁷ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 2., zcela přeprac. a rozšíř. vyd. Praha: Kalich, 1956. s.82

⁴⁸ *Starý zákon: Překlad s výkladem: Numeri - Deuteronomium*. 1. Praha: Kalich, 1974. s. 240

⁴⁹ PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. 4. Praha: Kalich, 2006. ISBN 80-7017-029-8. S. 172

⁵⁰ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 2., zcela přeprac. a rozšíř. vyd. Praha: Kalich, 1956. s.82

zdržovali potřební, kterým měly být distribuovány desátky, a to nejen symbolicky, sloužily k reálnému najezení se do syta. Prikázání dělit se s vdovami a sirotky o desátky je motivováno pozitivně: „כָּל-מַעֲשֵׂה יְדָךְ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה, לְמַעַן יְבָרְכֶךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, בְּכֹל-מַעֲשֵׂה יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה, „Aby požehnal tobě Hospodin Bůh tvůj při všelikém díle rukou tvých, kteréž bys dělal.“ Slova כָּל-מַעֲשֵׂה, co budeš dělat, překládá ČEP ve smyslu „každou práci, kterou budeš dělat“.

Z textu vyplývá jednoduchá rovnice: Z odvádění desátků plyne Hospodinovo požehnání = Hospodinovo požehnání plyne z odvádění desátků. Dílo toho, kdo platí desátky, a poskytuje tím životní minimum vdovám, sirotkům a přistěhovalcům, je požehnáno Hospodinovým zalíbením, je vyvážené. Navíc, i blízcí investora desátků mohou být, nebo se mohou kdykoliv ocitnout, ve skupině potřebných. Princip zůstává. I kvalita sociální politiky moderních států souvisí s výškou odváděných daní a přerozdělováním prostředků.⁵¹

Nebudeš ohýbat právo přistěhovalce sirotka a nezabavíš (do zástavy) vdovské šaty. A pamatuj, že otrokem jsi byl v Egyptě a vykoupil tě Hospodin, tvůj Bůh, odtud. Proto ti přikazuji, abys jednal podle toho, co je zde řečeno. (Dt 24,17-18)

Trvalý zákaz „לֹא תִטֹּף מִשְׁפָּט, „nebudeš ohýbat právo“, není vázán na konkrétní situaci. Týká se všech případů. Za všech okolností je nemorální měnit Hospodinem stanovené právo.

Sloveso תִּטֹּף také znamená např. *převracet, otáčet, prodlužovat, naklonit*.⁵² zkrátka *manipulovat*. „Nebudeš manipulovat soudy / rozhodnutími / zákony, které se týkají přistěhovalce, sirotka.“ Jedná se o preventivní opatření proti svévolnému vykládání Hospodinových prikázání. Zajímavé je slovní spojení „גֵּר יְתוֹם, přistěhovalce sirotek. Samozřejmě mezi slova můžeme doplnit spojku nebo čárku, ale v hebrejském textu „ו“ s funkcí spojky v tomto případě není. Tudíž by se klidně mohlo jednat o přistěhovalce jménem Sirotek, o přistěhovalce, a zároveň sirotka, nebo přistěhovalce, který opustil zemi svých otců, tudíž je sirotkem.

V Dt 24,18 opět zní připomínka egyptského otroctví, tentokrát s důrazem na vyřešení tohoto existenčního problému. Svízelnou situaci Egypta vyřešilo Hospodinovo vykoupení.

⁵¹ SMUTEK, Martin. *Sociální politika*. 1. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce, 2014. ISBN 978-80-7435-446-5.

⁵² PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. Praha: Kalich, 2006, 188 s. ISBN 80-7017-029-8.

Posluchač je upozorněn, že z Egypta neodešel sám, ale právě díky Hospodinu. To, že se někdo nachází v lepší situaci než cizinec, sirotek, nebo vdova, není způsobeno jeho nadřazeností, ale Hospodinovou mocí, na které je zcela závislý. Hospodinu přirozeně patří od počátku, sdílí s ním celý svůj život. (Ž 139).

Prokletý, kdo převrací právo přistěhovalce sirotka a vdovy. A všechen lid řekne Amen. (Dt 27,19)

Úryvek pochází z celku Šekemského dvanáctera v 27. kapitole Deuteronomia. Jedná se o součást ceremoniálu, před kterým Mojžíš rozdělil 12 izraelských kmenů na dvě skupiny. Jedna měla žehnat na hoře Gerizím, druhá proklínat na hoře Ébal. Kletby vyhlášovali levité, lid odpovídal slovem „אמן amen, tak věříme (v LXX γένοιτο, tak staň se). Jedná se o liturgické potvrzení Dt 24,17-18⁵³

4.2. Proroci

4.2.1. Druhá kniha Samuelova

Tekojská žena přišla ke králi, padla svou tváří k zemi, poklonila se a řekla: „Pomoz, králi!“ Král jí řekl: „Co je ti?“ Ona řekla: „Jsem vpravdě vdova, můj muž zemřel. Tvá služebnice měla dva syny. Ti dva se spolu na poli pohádali a nebylo nikoho, kdo by vstoupil mezi ně. Jeden udeřil druhého a zabil ho. A hle, celá rodina povstala proti tvé služebnici a řekli: Vydej bratrovraha. Usmrtíme ho za život jeho bratra, kterého zavraždil. Ať vyhledáme také dědice. Uhasí mi žhavé uhlí, které mi zbylo, takže by po mém muži nezůstalo na zemi ani jméno ani potomstvo.“ (2. Sam 14,4-7)

Tekojská žena během předstoupení před krále Davida dodržuje předpisy. Také se ihned prezentuje jako vdova. Tím má být vysvětleno, proč ji nepřišel zastoupit její manžel.⁵⁴ Slovy „Králi, pomoz“ se na panovníka obraceli lidé, kteří očekávali pomoc v právní záležitosti.⁵⁵ „Podle LXX v masoretském textu došlo na začátku k haplografii. Opisovač

⁵³ *Starý zákon: Překlad s výkladem: Numeri - Deuteronomium*. 1. Praha: Kalich, 1974. s. 295

⁵⁴ CHALUPA, Petr. *Druhá Samuelova: lesk a bída královské moci*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2018. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-056-2. s 136

⁵⁵ srov. 2Kř 6,26

*přeskočil od prvního ותאמר (a řekla) k druhému, a v důsledku toho vypadl text mezi těmito dvěma stejnými výrazy.*⁵⁶

Místo činu, pole, určitě není zmíněno náhodně. Jedná se o odkaz na první bratrovraždu, při které bylo dějištěm také pole. Touto připomínkou chce matka krále navést k rozhodnutí, že vrah nebude potrestán smrtí, tak jako ani Kain nebyl. Pole v hebrejské Bibli znamenalo *rovinu, planinu, zemi okolo sídla, část půdy určenou k osívání*, ale také *otevřené a neopevněné místo k boji*. Pole mohlo mít kultický význam (Jr 13,27, Sd 13,9)⁵⁷, přesto bylo převážně místem všednosti. Ještě v dětském katolickém misálku *První čtení* z roku 1969 je pole uvedeno mezi nejběžnějšími místy, jaké si dítě dovede představit: „*Modlit se můžeme nejen v kostele, nýbrž i doma, na poli i v autobuse.*“⁵⁸ Domnívám se, že dnešní katecheta by řekl spíš „*doma, na ulici i v autobuse.*“ Pokud všednost pole v našem uvažování v rámci urbanizované kultury vystřídala ulice, pak ani současný čtenář nemá problém si představit, že na poli se kromě každodenního cestování, práce a setkávání, mohly nezdřídka odehrávat i velmi nekalé věci jako je zabíjení a jiné násilí (Dt 22,25). V B2000 čteme, že se neštěstí odehrálo *ute på fälten, venku na poli*. *Fälten* je pole s určitým členem, konkrétní pole, možná úplně to samé, kde kdysi Kain zabil Ábela.

Král se neptá: *Co řešíš ? Co chceš ?* (srov. *Quid causae habes?*, Vul, *Vad vill du ?* B2000), ale למה-לך (LXX τί ἐστὶ σοι = *co (je) ti ?* O domnělou vdovu v tomto úryvku je pečováno, král jí naslouchá, ale i ona je pečující o své syny, majetek, i památku zesnulého manžela.

4.2.2. První kniha královská

„Zvedni se do Sarepty, která je u Sidónu, a usad' se tam. Hle, přikázal jsem tam ženě vdově, aby tě živila.“ Vstal a šel do Sarepty. Přišel ke vchodu do města, a hle, žena vdova sbírá dříví. Zavolal na ni řka: „Naber mi prosím trochu vody do nádoby a napiji se.“ Když ji šla nabrat, zavolal na ni řka: „Vezmi mi prosím skývu chleba.“ Řekla: „Živý Hospodin, tvůj Bůh, nemám nic upečeno, mám ve džbánu jen hrst mouky

⁵⁶ CHALUPA, Petr. *Druhá Samuelova: lesk a bída královské moci*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2018. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-056-2. s 135

⁵⁷ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 2., zcela přeprac. a rozšíř. vyd. Praha: Kalich, 1956.

⁵⁸ POKORNÝ, Ladislav. *První čtení: Dětský misálek*. Vyšehrad, 1969. ISBN 33-277-69.

a v láhvi trochu oleje. Hle, sbírám pár (kusů) dřeva. Pak to půjdu připravit pro sebe a svého syna. Budeme jíst a zemřeme.“ (1. Kr 17,9-12)

Úryvek navazuje na období proroka Eliáše strávené v ústraní. Eliáš Tišbejský na Hospodinův pokyn sídlí u potoka Kerítu, ze kterého čerpá vodu a potravu mu nosí עֲרַבִּים havrani / vrány / krkavci. Po řadě dní v rámci proctví potok vysychá, v této život ohrožující krizi, kdy Eliáš přišel o zdroj pitné vody, přichází nové povolání: „Zvedni se do Sarepty“ , קוּם לָךְ zvedni se, vstaň a jdi je běžný imperativ, kterým Hospodin aktivizuje proroky (Nu 22, Jonáš 3, Jeremiáš 13). BKR i ČEP začátek verše překládají *Vstaň a jdi*, Vul *Surge et vade*, LXX ἀνάστηθι καὶ πορεύου εἰς, zatímco v B2000 nalezneme jednoduché *Gå*.

Ještě nedávno se o Eliáše starali havrani, nyní to má být chudá pohanská vdova. To nejsou standartní pečovatelé. V Iz 34,11 havrani, עֲרַבִּים výborně zapadají do líčení scénérie Hospodinovy pomsty, soudného dne. V 147. žalmu jsou jejich mláďata závislá na Hospodinově potravě. Hospodin se před Jóbem ptá: *Kdo opatří úlovek krkavci, když jeho mláďata volají k Bohu a bloudí bez potravy ?* (Jób 38,41) Snad z tohoto verše je odvozen frazém *krkavčí matka* (matka, která se špatně stará o děti), který z hlediska ornitologie nedává smysl, protože samice krkavcovitých se o svá mláďata nestarají hůř, než samice jiných čeledí.⁵⁹

Průšvih nastává, když bezbranné mládě vypadne z hnízda, osíří, nebo pro ně dospělý pták nesežene dostatek potravy. 17. kapitola 1. Kr. ukazuje, že podobný osud nezřídka potkává i člověka. Eliáš vdovu ze Sarepty potkává při sběru dřeva v bráně, na místě, na které tato žena vzhledem ke svému stavu patří. Sběr dřeva může odkazovat na plánovanou oběť Baalovi.⁶⁰ Eliáš na ženu volá, וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ, stejným slovesem, jakým v alegorii žalmu volají krkavčí mláďata.⁶¹ Sloveso קָרָא podle *Geseniova slovníku* znamená *volat, nazývat, křičet, řvát* méně artikulovaně než v případě צָעַק.⁶² Jedná se o onomatopoi i s významem *krákat*,

⁵⁹ *Naše příroda: živočichové a rostliny střední Evropy*. Vydání druhé. Přeložil Václav VĚTVIČKA, přeložil Jana ČERVENKOVÁ, přeložil Helena NEBOROVÁ. Praha: Tarsago Česká republika, 2016. Reader's Digest. ISBN 978-80-7406-326-8.

⁶⁰ DVOŘÁKOVÁ, Alžběta. *1 Kr 17,10-16*. in *České katolické biblické dílo*. dostupné z <http://biblickedilo.cz/bible-v-liturgii/liturgicky-rok-b/1-kr-1710-16/>

⁶¹ וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ, (Ž 147,9 BHS)

⁶² GESENIUS, H.W.F., *Hebrew-Chaldee Lexicon to the Old Testament*, dostupné z <http://www.tyndalarchive.com/TABS/Gesenius/index.htm>

vábit krákaním (srov. ang. *to cry*, šv. *skria*). Žena přeruší své počínání a vyhoví běžné žádosti o vodu. Při prorokově žádosti o potravu však musí přiznat neutěšenou situaci. V odpovědi se dovolává Hospodina: *חַי-יְהוָה אֱלֹהֵינוּ*, Živý je Hospodin, tvůj Bůh. ČEP *Jakože živ je Hospodin, tvůj Bůh*, BKR *Živť jest Hospodin, Bůh tvůj*, B2000 *Så sant Herren, din Gud., Jakožto jistý je Pán, tvůj Bůh*. Díky této formulí má Izraelec Eliáš uvěřit, že tvrzení o nedostatku jídla je pravdivé. Stejná slova nalezneme na začátku 17. kapitoly, kde Eliáš prorokuje králi Achabovi.

Výrok *נֹאכַח לָנוּ, וְנָמָתוּ, נַאֲכַח לָנוּ* *najíme se a zemřeme*, zní ironicky (člověk jí, aby přežil). Připomíná ironická slova Jóbovy manželky: *Rozžehnej se s Hospodinem a zemři* (Jób 2,9). V případě neúplné rodiny ze Sarepty se mohlo jednat o poslední rituální hostinu.

4.2.3. Izajáš

**Učte se konat dobro, vyhledávejte právo, usměrněte násilníka / ulehčete utlačenému!
Sud'te sirotka, hajte vdovu ! (Iz 1,17)**

Pokyn *למדו, učte se*, navazuje na předchozí 16. verš, kde zní výzva k zanechání zla *הדלו הרע, Zastavte zlo !* Učení je proces, kterým má lid získat vědomosti a schopnosti, které zatím postrádá. Tento proces je nedokonavý a staví lid do role žáků Hospodinových, kteří jsou nezkušení v otázce dobra a zla. Způsob konání dobra je konkretizován, a přitom se poprvé objeví slovo, které má v knize Izajáš klíčový význam: právo, soud, rozsudek (*משפט*)⁶³ Právo se uplatňuje v jednání s násilníky i ohroženými.

Slovo *חמוץ* je *hapax legomenon*, vyskytuje se v textu pouze jednou. Někteří badatelé předpokládají, že termín označuje násilníka i oběť násilí a vidí zde požadavek zastání se jí.⁶⁴ B2000 *אשרו חמוץ* vykládá jako *Stöd den förtryckte, Podpořte utlačené*. Doprovodné sloveso *אשר* se dá přeložit i jako „*blahoslavit*” nebo „*učinit šťastným*”.⁶⁵

⁶³ VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Izajáš I: 1-12 : s námi je Bůh?*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2019. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-059-3.

⁶⁴ Ibid. s. 67

⁶⁵ WILLIAMSON, H. *Isaiah 1-5, A Critical and Exegetical Commentary*, International Critical Commentary, Bloomsbury T&T Clark, 2006. s. 81

Sloveso *תפח* v 17. verši ČEP i BKR překládá jako: *Dopomozte k právu / spravedlnosti*. Verš nenabádá ke zvýhodňování sirotků u soudu, ale k tomu, aby se jejich sporů vůbec někdo ujal.

ריבו je zase příkaz k obhajobě (Vul *defendite*, ČEP *ujímejte se pře*), převzetí za svoje (B2000 *scaffa*), zastání (BKR *zastaňte*). Lze jej považovat za synonymum, ale na rozdíl od předchozího slovesa klade větší důraz na samotnou obhajobu formou dispute.

LXX po výzvě hledat právo vybízí k záchraně toho, na kom byla spáchána nepravost (*ἀδικέω*). Nespravedlivý násilník je v LXX postaven do kontrastu se spravedlností vdovy.

Proto se náš Pán nebude radovat z jejich mladíků a nad jejich sirotky a vdovami se neslituje. Neboť každý je pokrytec a zlovolník, a každá ústa mluví nesmyslně. V tom všem se neodvrátil jeho hněv, ale jeho ruka je stále napřažena. (Iz 9,16)

Hospodin odsekl *hlavu* (starší lidu) i *ocas* (falešní proroci). Amputuje zhoubné části celku v rámci vedení lidu k zamyšlení a dotazování se na jeho slovo. Všichni, kteří se nenechali vést jeho slovem, ale špatnými vůdci, čeká Hospodinův trest. Dokonce i ty, které obvykle ochraňuje nejvíc: vdovy a sirotky.⁶⁶

Jeden z kumránských spisů namísto *nebude se radovat*, uvádí: *nebude šetřit*, což by se do souvislosti možná hodilo lépe.⁶⁷ B2000 má na místě *תפח* také *sknade inte*, nebude šetřit.

Běda těm, kdo nařizují nařízení nespravedlivá, těm, kdo předpisují dřinu. Ohýbají spravedlnost potřebných, odnímají právo chudým mého lidu. Vdovy jsou jejich kořistí a sirotky olupují. (Iz 10,1-2)

Proroci často vystupovali proti nespravedlivým soudům, které nebyly v severním království ani v Judsku ojedinělé.⁶⁸ Součástí špatných soudů byla i nespravedlivá nařízení, která nadřezovala mocným, ale prostým lidem předepisovala dřinu a vysoké daně. Stávalo se

⁶⁶ *Izajáš: Překlad s výkladem*. 1. Praha: Kalich, 1982. s. 78-79

⁶⁷ HŘEBÍK, Josef. *Izajáš: Revidovaný překlad s výkladovými poznámkami*. 1. Česká biblická společnost, 2018. ISBN 978-80-7545-075-3.

⁶⁸ Iz 1,23,,3,14n Am27n aj.

tak za účelem ještě většího obohacení bohatých. Hospodinovy nezvratitelné zákony (např. *Nepřevrátíš právo bezdomovce ani sirotka a vdově nezabavíš roucho.* Dt 24,17 ČEP) byly obcházeny.

První čtyři verše 10. kapitoly jsou přiřazovány za Iz 5,24 jako sedmé *běda*, *בְּדָה*, kterým začíná šest předchozích odstavců. Izajášovo *běda* náleží původcům těchto zákonů. *Přijde na ně vizita / den navštívení / den potrestání.*⁶⁹ Přiženou se nepřátelé. V tu chvíli jim nepomůže ani Hospodin, protože Hospodin odmítá jejich podporu. *Nezbude než se sklonit mezi vězně či zůstat ležet mezi zabitými.* (Iz 10,4 ČEP)

A nyní slyš toto, smyslná, sedící v bezpečí, která říkáš v srdci: „Já a nic jiného. Nebudu sedět jako vdova a nepoznám sirobu.” (Iz 47,8)

Soud, který stihl Hospodinův lid, dceru síónskou či jeruzalémskou (Pl 1,6-8), postihne babylónskou velmoc, o níž se mluví jako o babylónské či kaldejské dceři.⁷⁰ Babylonie se domnívala, že *na věky bude paní*. Její představitelé měli co jíst, bydleli v bezpečí a nepřemýšleli o časnosti těchto výhod. Vdovství a bezdětnost / ztráta dětí jsou vlastnosti přičítané poraženému lidu, jsou synonymem života v opuštění a bez budoucnosti.⁷¹ Text varuje před přílišným sebevědomím.⁷²

זְרֵי (fem. *זְרֵינָה*) je odvozeno od slova *זָרַע* (smyslové potěšení⁷³), které charakterizovalo Zahradu, do které Hospodin stvořil první lidi. *זְרֵינָה* překládám jako *smyslná*, ale ČEP používá *požitkářko*, BKR *rozkošná*, Vul *delicata*, B2000 *du som lever i överdåd, ty, která žiješ v extravaganci*. Označení může souviset s kultickou prostitucí provozovanou u chrámu bohyně Ištar. Tento kult měl zajišťovat požehnání plodností. Trest, který na říši dopadne, však bude pravým opakem.⁷⁴ *Dolehne na tebe obojí naráz, v jediném dni, bezdětnost i vdovství; dolehnu na tebe plnou měrou navzdory spoustě tvých kouzel* (Iz 47,9 ČEP)

⁶⁹ *Izajáš: Překlad s výkladem*. 1. Praha: Kalich, 1982. s. 80

⁷⁰ *Starý zákon: překlad s výkladem: Izajáš*. Přeložil Miloš BIČ. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1982. s. 298

⁷¹ *Ibid.* s. 299

⁷² srov. Iz 47,8 B2000

⁷³ GESENIUS, H.W.F., *Hebrew-Chaldee Lexicon to the Old Testament*. dostupné z <http://www.tyndalearchive.com/TABS/Gesenius/index.htm>

⁷⁴ *Izajáš: Revidovaný překlad s výkladovými poznámkami*. 1. Praha: Česká biblická společnost, 2018. ISBN 978-80-7545-075-3. S. 301

Neboj se, protože se nebudeš stydět a neponižuj se, protože se nebudeš hanbit. Neboť na stud svého mládí zapomeneš a výčitky svého vdovství si nebudeš pamatovat. Neboť tvým manželem je ten, který tě učinil, Hospodin zástupů je jeho jméno. A tvůj vykupitel Svatý Izraele, Bůh celé země bude nazýván. (Iz 54,4-5)

בשה, *studem / hanbou* mládí je doba otroctví v Egyptě. Doba, kdy žena ještě neměla manžela a snad před svým budoucím manželem i pociťovala stud. Vdovství je zase obraz vyhnanství v Babylonii, kde ho svou nevěrou ztratila. Za povšimnutí stojí, že oba výrazy עלום, mládí, i ואלמנות, vdovství, znějí v hebrejštině velmi podobně.⁷⁵

4.2.4 Jeremjáš

Neboť pokud polepšíte své cesty a své skutky, pokud budete konat právo mezi mužem a jeho bližním. Přistěhovalce, sirotka a vdovu nebudete týrat a krev nevinných nebudete prolévat na tomto místě, a po cizích bozích nebudete chodit ke svému zlu, způsobím vaše přebývání na tomto místě, v zemi, kterou jsem dal vašim otcům na věky věků.

(Jr 7,5-7)

Sedmou kapitolou knihy Jeremjáš začíná nový oddíl (7-10), který shrnuje následky odpadnutí od Hospodina.

Tehdejší poměry nebyly příznivé. Král Jóšiáš roku 309 padl v bitvě u Megida, jeho syna Jóachaza po krátké tříměsíční vládě odvedl faraon Néko do Egypta a na trůn dosadil Jójakáma, jiného Jošiášova syna. Další nebezpečí představovala vzkvétající Novobabylonská říše na východě, která zničila Asýrii.

Prorok Jeremjáš promlouvá právě do této napjaté situace k lidem, kteří putují do chrámu plnit své kultické povinnosti. Chrám je pro ně pevnou zárukou Hospodinovy ochrany po vzoru 7. kapitoly 2. knihy letopisů:

Mé oči budou otevřené a mé uši ochotné slyšet modlitbu na tomto místě. Nyní jsem tento dům vyvolil a oddělil jako svatý, aby tam navěky dlelo mé jméno; mé oči a mé srdce tam budou

⁷⁵ *Izajáš: Revidovaný překlad s výkladovými poznámkami*. 1. Praha: Česká biblická společnost, 2018. ISBN 978-80-7545-075-3. s. 301

po všechny dny. A co se tebe týče, budeš-li chodit přede mnou, jako chodil tvůj otec David, jednat podle všeho, co jsem ti přikázal, a dodržovat má nařízení a práva, upevním trůn tvého kralování podle smlouvy uzavřené s tvým otcem Davidem, že z tvého rodu nebude vyhlazen vládce Izraele. (2Pa 7,15n ČEP)

Podle Jeremjáše však Hospodin není žádným dlužníkem zbožných. Záchrana lidu není v pověrách, ani předepsaných chrámových obětech, ale ve vztahu k bližním. Především k těm, kteří nemají, čím by prokázaná dobrodininí oplatili.

Slova o prolévání krve se mohla vztahovat k zabíjení proroků, kteří mluvili nepohodlně a za to byli perzekuováni (srov. Jr 26,15-23, 2Pa 24,21, Mt 23,55).⁷⁶

Nesčíslné jsou mi vdovy jeho, více než písek v mořích. Přivedl jsem na ně, na matku (i) mladíka, zhoubce v pravé poledne. Uvrhl jsem na ni najednou město a zděšení. (Jr 15,8)

Úryvek je psán v prorockém perfektu.⁷⁷ Hospodin již nadále nemůže sledovat, jak se k němu lid obrací zády. Osmému verši předchází obraz *převívání / čištění obilí*, Boží soud. Hospodin válčí proti svému lidu. Následky jsou katastrofální. V Jeruzalémě po padlých zbude tolik vdov, že ani sám Hospodin je nebude moci sečíst. Zajímavé je, že i přes hněv se jich Hospodin nezříká, ale přiznává se k zájmu o ně: *עצמו לי אלמנתו מהרל ימים*. Vul překládá: *Multiplicatae sunt mihi viduae eius super harenam maris*. ČEP: *Zůstane mi v něm víc vdov než písku v mořích*, zatímco v BKR nalezneme: *Větší bude počet vdov jeho než písku mořského*. Překladatelé B2000 zvolili jinou variantu: *Deras änkor blev talrikare än sandkornen på stranden. Jejich vdovy se staly početnějšími než zrnka písku na pláži*. *וַדָּוּ* *zhoobce*, na matku mladíka, či matku a mladíka, přichází nepokrytě za bílého dne, který je reprezentován časovým údajem *בצהריים* v *poledne*, pravé poledne, případně výkladově podle B2000, za denního světla. *וַדָּוּ* jako sloveso znamená jednat násilně, ničit, obracet v ruinu.⁷⁸

⁷⁶ Jeremjáš - Pláč: Překlad s výkladem. Praha: Kalich, 1983. s. 62

⁷⁷ O událostech se mluví tak, jako by se již staly.

⁷⁸ Abarim Publications' Biblical Dictionary, dostupné z

<https://www.abarim-publications.com/Dictionary/si/si-d-d.html>

Zde se vyskytuje jako substantivum, pro které v této bakalářské práci používám výraz *zhoubce*, nabízený *Hebrejsko-českým slovníkem ke Starému zákonu* Blahoslava Pípala.⁷⁹

Za nejobtížněji uchopitelnou část můžeme považovat Jr 15,8c: הפלתי עליה פתאם עיר ובהלות, ČEP ji překládá jako: *Náhle přepadnu město hněvem a hrůzou*. V LXX nalezneme: ἐπέρριψα ἐπ αὐτὴν ἐξαιφνης τρόμον καὶ σπουδὴν. Hospodin sice hovoří o *ní*, ale podle kontextu se עליה vztahuje spíš k matce zmíněné v předchozí větě, než k městu Jeruzalém.⁸⁰ Text doslova zní: הפלתי = *způsobil jsem pád*, עליה = *nad ní*, פתאם = *náhle*, עיר = *město*, ובהלות = *a zděšení*. עיר zde rozhodně může mít jiný význam než *město* ve smyslu unika i kolektiva, jak potvrzují různé biblické překlady.⁸¹

Toto praví Hospodin: Uplatňujte právo a spravedlnost, vysvobozujte oloupeného z rukou utiskovatele, netýrejte bezdomovce, sirotka a vdovu, nedopouštějte se násilí, neprolévejte na tomto místě nevinnou krev. (Jr 22,3)

Opust' své sirotky, já je oživím, a tvé vdovy ve mně budou důvěřovat. (Jr 49,11)

První z obrazů zkázy Edómu navazuje na moudrost města Téman (Jb 2,11; 15,18), která reprezentuje celý kraj. Jedná se však o lidskou moudrost (אדם = *Edóm*, ale i *člověk*). Lidská moudrost není sto obyvatele zachránit, jsou vyzváni k útěku do dolin Dedánu (דדן = *nízko položený*). Dedán ležel na jihovýchod od Edómu a jednalo se o území obývané kočovnými kmeny. V Edómu se nikdo nezachrání, tedy kromě skupin, které spadají pod Hospodinova ochranná křídla. עזבה יתמיד אני אחיה je velká výzva. ČEP: *Zanech své sirotky, já je zachovám při životě*. Odejdi pryč od těch, kteří jsou odkázáni na tvoji starost, ba dokonce je vystav jisté smrti, já je zase oživím. Věta posluchače vybízí k důvěře, že tak, jako se Hospodin postará o sirotky, kteří zdánlivě nikam nepatří, dokáže se postarat i o svůj vyvolený lid. I vdovy budou v Hospodina důvěřovat.⁸²

⁷⁹ PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. Praha: Kalich, 2006, 188 s. ISBN 80-7017-029-8. s. 164

⁸⁰ עיר je rodu ženského

⁸¹ *Jeremjáš - Pláč: Překlad s výkladem*. Praha: Kalich, 1983. s. 102

⁸² *Ibid.* s. 287

4.2.5. Pláč

Jak osaměle bude sedět město, mnohý můj lid. Bude jako vdova, mnohý můj v pronárodch. Moje kněžna v krajinách bude, aby byla podrobena nuceným pracím. (Pláč 1,1)

Řeč první elegie knihy Pláč má prvky nářku nad mrtvým.⁸³ Začíná zvoláním אֵיכָה „jak“ (srov. 2,1 „ 4,1, Jr 48,17). Osnova naznačuje, že mohl být přednášen jako kultické drama, ve kterém se střídá mužský hlas básníka a ženský hlas reprezentující Jeruzalém, komunitu. Část, které se nyní věnujeme, náleží do promluvy básníka, jenž z pohledu svědka popisuje devastaci Jeruzaléma. Časté zájmeno *můj* naznačuje silnou spojitost s lidem, a připomíná Hospodinovy výroky.⁸⁴

Na obraz truchlící ženy, Jeruzaléma, později navazuje popis situace zdevastovaného a vylidněného místa, a slova se ujímá sama vdova, Jeruzalém. Vdova je personifikací opuštěného místa nařikajícího nad svým trpkým údělem. Pro starověké pohřební elegie je typické líčení kontrastu minulosti a přítomnosti. Namísto minulé slávy, moci a štěstí nastupuje smutná přítomnost. V první písni není zmínka o zničení chrámu, proto se někteří vykladači domnívají, že byla složena již po prvním dobytí Jeruzaléma.⁸⁵

První verš knihy Pláč pracuje s motivem opuštěnosti, izolace, paralýzy. Obdobím těsně před tím, než vdova propuká v pláč. Vstupní אֵיכָה vyjadřuje zmatení při vstupu do nové, horší, situace. BKR i B2000 překládá אֵיכָה citoslovcem *ach / ack*. Nesetkáváme se zde s עִיר, městem, jako s opevněným místem plným budov, ale jako s metaforou pro ženu, nebo obyvatele města. Toto město *bude sedět, sídlit* / יֹשְׁבָה, zůstane na místě neschopné pohybu. Nemusí se jednat jen o vyjádření duševního traumatu, ale i o vyjádření usazenosti ženy / komunity, která je ovšem doprovázena samotou.⁸⁶

⁸³ BENEŠ, Jiří. *Pláč Jeremjášův*. 1. Praha: Advent-Orion, 2020. ISBN 978-80-7172-634-0. s. 33

⁸⁴ Ibid.. s. 36

⁸⁵ *Jeremjáš - Pláč: Překlad s výkladem*. Praha: Kalich, 1983. s. 330

⁸⁶ BENEŠ, Jiří. *Pláč Jeremjášův*. 1. Praha: Advent-Orion, 2020. ISBN 978-80-7172-634-0. s. 43

,שרה kněžna, se zde vyskytuje ve formě ,שרתי moje kněžna. ČEP slovo překládá jako *kněžna*, BKR *nejznamenitější*, Vul *princeps* a B2000 *drottningen, královna*. Titul knížete náležel politickému nebo vojenskému vůdci. Původně se jednalo o vážené občany, ze kterých se postupně stala knížata měst podléhajících a pomáhajících králi. Poexilním ideálem již nebyl král, ale kníže.⁸⁷ V moderní hebrejštině slovo שר označuje ministra.⁸⁸ Mocná שרה mezi národy je spěním osudu podrobena nuceným pracím. מם znamená robotu nebo poplatek.⁸⁹ Obyvatelé klesnou na nejnižší stupeň společenského žebříčku, na kterém spočinou s vdovami, sirotky a otroky (srov. Jr 17,4; Pl 1,3; 5,5.8.13) s těmi, kteří jsou opuštěni.

Pamatuj, Hospodine, co bude nám? Popatř a pohled' na naši potupu. Naše dědictví se obrátilo k cizákům, naše domy k cizincům. Budeme sirotci, není otec. Naše matky jako vdovy. (Pláč 5,1-3)

Imperativ zdůrazněn třemi synonymními výrazy (זכר, הביטה, ראה) je přednesen lidmi, kteří mohou mít pocit, že jsou Hospodinem zapomenuti, nezohledněni, a musejí o něj zápasit, znovu na sebe upoutávat pozornost. Zároveň se jedná o projev víry v Hospodinovu věrnost.⁹⁰ Začátek první věty může vypovídat o frustraci judské exilní komunity, která reaguje na zkušenost zapomínajícího Boha, ale také jej lze číst v souvislosti s Ž 136,23 (*Když jsme byli poníženi, vzpomněl sis na nás*) nebo Jr 14,21; 15,15; 18,20, jako vyslyšení modliteb.

Existenční otázka מה היה לנו (*co je nám / co bude s námi*) je náповědou, nač má Hospodin pamatovat. Slouží také pro vtáhnutí posluchače do děje. B2000 ji váže do úzké souvislosti s první polovinou verše: *Herre, minns vad vi fãtt utstå, Pane, vzpomeň, co jsme (již) ustáli*.

Sloveso הביטה je zesílený imperativ, se kterým se v knize Pláč setkáváme po čtvrté.⁹¹ Komunita používá stejné výrazy, které již dříve použili jednotlivci v nouzi.⁹² Dědictví v druhém verši reprezentuje hodnotu, o kterou byla komunita neprávem připravena.

⁸⁷ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 2., zcela přeprac. a rozšíř. vyd. Praha: Kalich, 1956. s.333

⁸⁸ *Hebrejsko-český česko-hebrejský praktický slovník*. 1. Lingea, 2017. ISBN 978-80-7508-263-3.

⁸⁹ BENEŠ, Jiří. *Pláč Jeremjášův*. 1. Praha: Advent-Orion, 2020. ISBN 978-80-7172-634-0. s. 43

⁹⁰ *Jeremjáš - Pláč: Překlad s výkladem*. Praha: Kalich, 1983. S. 361

⁹¹ srov. Pl 1,11; 2,20; 3,63

⁹² BENEŠ, Jiří. *Pláč Jeremjášův*. 1. Praha: Advent-Orion, 2020. ISBN 978-80-7172-634-0. s. 460-461

Dědictví není jen soukromý majetek, ale především ztracená země zaslíbená praotcům a Mojžíšovi a darovaná celému vyvolenému lidu. Ztráta tak významného dědictví způsobuje krizi víry a pocit absence opory.⁹³ Ti, kteří zůstali v zemi, jsou postaveni na roveň vdovám a sirotkům: bez právní ochrany. To, co jim dříve patřilo, nyní musí z pozice nevolníků pracně dobývat z rukou cizáků, okupantů. (srov. 13)⁹⁴

O *našich matkách* (אִמֵּינוּ) se hovoří v množném čísle, kdežto *otec* je zmíněn pouze jeden (אֲבִי, *není otce*). Řeč nemusí být o rodinném příslušníku, ale metaforicky o Hospodinu jako skrytém Bohu.⁹⁵ Lid potom prožívá osud sirotků a vdov na mystické rovině. *Naše matky (jsou) jako vdovy*, protože v jejich generaci Hospodin zemřel/ přestal existovat, resp. zanikl horlivý vztah k němu. Vyjádření je zároveň potvrzením Pl 1,1.

4.2.6 Ezechiel

Hle, izraelští vznešení, každý podle své síly, byli v tobě sto prolévat krev. Otce a matku ponižovali v tobě, přistěhovalce utlačovali v tvém středu. Sirotka a vdovu utiskovali. Mými svatými věcmi jsi pohrdl a mé šabaty jsi zprofanoval. (Ez 22,6-8)

Soud v podobě babylonského krále, který nevědomky vykonává posláni Hospodinova meče (21,8) se blíží k Jeruzalému. Jeruzalém se nespolehá na živého Boha, ale na svou dávnou vyvolenost, která se pro něj stala samozřejmostí bez ohledu na všechny pozdější nepravosti, které v něm byly páčány. Prolévání krve v tomto kontextu nemuselo nutně znamenat vraždění lidí, ale i porušování náboženských předpisů, např. ohledně rituální porážky (při níž je prolévána zvířecí krev), protože nevěra vůči Hospodinu se na venek projevuje modlářstvím.⁹⁶ Prohřešky jsou postupně jmenovány od těch, které se týkají vlastní rodiny (otec a matka), přes ty, které trápí sociálně slabší skupiny (přistěhovalce, sirotek, vdova), až po ty, které se týkají samotného Boha (posvátné věci, šabaty). Všechny tyto hříchy mohou být připodobněny prolévání krve. (Ez 22,6)

⁹³ Jeremjáš - Pláč: Překlad s výkladem. Praha: Kalich, 1983. s. 361

⁹⁴ Ibid. s. 361

⁹⁵ BENEŠ, Jiří. *Pláč Jeremjášův*. 1. Praha: Advent-Orion, 2020. ISBN 978-80-7172-634-0. s. 460-461

⁹⁶ Ezechiel - Daniel: Překlad s výkladem. 1. Praha: Kalich, 1984. s. 109

Toto praví Panovník Hospodin: „Protože o vás říkají: ‚Ty, země, požíráš lidi a svůj vlastní národ připravuješ o děti,‘ (Ez 36,13)

(Kněží) se neožení s vdovou nebo se zapuzenou ženou, ale s pannou z potomstva izraelského domu. Vdovu po knězi si však mohou vzít. (Ez 44,22)

4.2.7. Ozeáš

Veďte s sebou slova a obraťte se k Hospodinu, řekněte mu: Každou nepravost poneseš a vezmi (to) dobré. A (tím) dokončíme oběť býčků našimi rty. Ašúr nás nespasí, na koni nepojedeme a nebudeme již více říkat: Naši bohové dílu našich rukou, neboť v tobě sirotek nalézá slitování. (Oz 14,3-4)

Kořen plurálu דברים (slova), דבר může mít odkazovací funkci. דברים lze přeložit jako slova, věci, ale i skutky moru (projevy epidemie srov. Oz 10,4; 13,14). Jde o skutky, které zapříčinily nemoc odpadnutí Izraele od Hospodina.⁹⁷ S nimi má odvrácený, snad schovávající se (Gn 3,10) Izrael znovu předstoupit před Hospodina. Slova jsou tematicky blízká slovům řekněte a rty. Vše, co se řekne, je určeno Hospodinu a on na to reaguje (neboť naslouchá): *Nepravosti snáší, (to) dobré si bere.*

Prvním krokem k návratu je nabídnout své klopýtání a vinu. Nesmíme zapomenout, že טוב, *(to) dobré*, má v knize proroka Ozeáše vlastní význam. Setkáváme se s ním v začátku knihy (Oz 2,9), kde Ozeášova žena hledá uspokojení u svých milenců a poté si uvědomí, že s manželem jí bylo lépe. Ve čtvrté kapitole (Oz 4,13) je za dobrý označen stín stromu, v němž Izrael přináší oběti cizím bohům. V Oz 8,3 Izrael zavrhuje dobro, v Oz 10,1 obnovuje posvátné sloupy kvůli dobru. To, co se lidu jeví jako dobro, může být pro Hospodina špatné, a proto u Ozeáše *dobro* reprezentuje nějaký druh viny.⁹⁸ Téma kultu je přítomno v podstatné části knihy, exegeti nachází různá řešení interpretace této věty.⁹⁹

⁹⁷ V Oz 14,6 je má Hospodin z této nemoci uzdravit.

⁹⁸ VARŠO, Miroslav. *Ozeáš, Joel, Amos: Komentáře k Starému zákonu*. 1. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. 256

⁹⁹ EMMERSON, G.L. *Hosea. An Israelite Prophet in Judean Perspective* Sheffield. 1984. s. 151-155

Izrael vyznává, že spása není v Asýrii (srov. Oz 5,13; 7,11; 8,9; 12,2), ani ve vyspělé bojové technice. Zříká se bohů vytvořených lidskýma rukama, nebo špatného uctívání Boha v díle lidských rukou. Tím potvrzuje, že obvinění v předchozím textu jsou pravdivá. Spása není v diplomacii, ani ve vyspělé technologii, nýbrž v Hospodinově milosrdenství. Sirotek u Hospodina nalezne slitování. Postava sirotka je na tomto místě důležitá, souvisí s několika dalšími texty. Prvním je obraz národa jako nechtěného dítěte smilstva:

Ani nad jejími syny se neslitují, jsou to synové smilstva. (Oz 2,6 ČEP)

Druhý související text vypráví o tom, jak se z milovaného dítěte stává sirotek, protože svým jednáním přišel o otce zachránce, který ho vysvobodil z Egypta.

Když byl Izrael mládenečkem, zamiloval jsem si ho, zavolal jsem svého syna z Egypta. Proroci je volali, oni se však od nich odvraceli, obětovali baalům, pálili kadidlo tesaným modlám. Ačkoli jsem sám naučil Efrajima chodit, on na své rámě bral modly. Nepoznali, že já jsem je uzdravoval. Provázky lidskými jsem je táhl, provazy milování, byl jsem jako ti, kdo jim nadlehčují jho, když jsem se k němu skláněl a krmil jej. Nevrátí se do egyptské země, ale jeho králem bude Ašúr, neboť odmítl se vrátit ke mně. (Oz 11, 1-5 ČEP)

Poslední text (Oz 14, 3-4) je výzva k obrácení a očekávání milosrdného přijetí. Sirotek má možnost znovu získat otce zpět.¹⁰⁰ Čteme-li pozorně, všimneme si, že nikoliv na základě vlastního obrácení (které je také velmi důležité, neboť přibližuje Bohu), ale, jako z židovské anekdoty, právě na základě sirotčího statusu, který si sám způsobil.

4.2.8. Zachariáš

A vdovu, sirotka, přistěhovalce, chudého nebudete utlačovat a zlo muže vůči svému bratru nebudete zamýšlet ve svých srdcích. (Zach 7,10)

Proroci měli za úkol lid vyzývat, aby *dbal práva*, zastával se utiskovaných a prokazoval jim milosrdenství. Vyvolený lid neustále slyší, že má nezrušitelné závazky vůči

¹⁰⁰ VARŠO, Miroslav. *Ozeáš, Joel, Amos: Komentáře k Starému zákonu*. 1. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. 257

potřebným. On sám žije jen z Hospodinovy milosti, kterou jej vyvedl z ponižujícího egyptského otroctví. Láska k Bohu není tam, kde není láska k člověku (1J 4,20).¹⁰¹

4.2.9. Malachiáš

Přiblížil jsem se k vám, abych soudil, a byl jsem pohotový svědek proti čarodějům, cizoložníkům, křivopřísežníkům, proti falši, utiskovatelům najatého námezdníka, vdovy a sirotka, těm, co převrací právo přistěhovalce a nebáli se mě, praví Hospodin zástupů. (Mal 3,5)

Hospodin se přiblížil svému lidu, aby nad ním vynesl *רושע* *rozsudek*, a rychle se očitl *ב* *v*, lidu, který jednal zvráceně. Stal se očitým *ע* *svědkem*, jejich hříchů. Verši předchází zpráva o Pánu, který připravil, nebo má připravit, cestu Hospodinu. Tento obraz je převzat z praxe orientálních panovníků na cestách po říši.¹⁰² I nejvyšší panovník Hospodin má *svého posla*, anděla / člověka nesoucího poselství o něm.

Kdykoliv se tento Panovník rozhodne navštívit svůj lid, pachatelům zla to nepřináší nic dobrého, naopak jsou jím samotným krutě usvědčeni, vystaveni krizi a soudu. Lid Judy a Jeruzaléma slavnostně přináší obětní dary (Mal 3,4). Čisté oběti je však schopen přinášet jen čistý lid, který se varuje čarodějnictví, cizoložství, křivé přísahy, falše, utiskování námezdníků, vdov a sirotků. Lid, který nepřevrací právo přistěhovalce a bojí se Hospodina.

Kořenem postupně jmenovaných, stupňovaných prohřešků je ten poslední, absence strachu z Hospodina. Péče o vdovy, sirotky a přistěhovalce je úzce spojena se strachem z Hospodina, s bdělým vědomím jeho přítomnosti či dne příchodu jeho posla (Mal 3,2). *י* *strach* z Hospodina, je souhrn moudrého postoje vůči Bohu. Nad tímto výrazem se často bávalo a byl překládán jako *bázeň*, *respekt*, *strach*.¹⁰³ Jeho praktičtější význam osvětluje Př 16,6: *Milosrdenstvím a věrností se usmířuje provinění a bázeň před Hospodinem odvrací od zlého*. Podle A. B. Ernsta tento verš z knihy Přísloví kritizuje sakrální a rituální pojetí náboženství. Autor Př 16,6 nahrazuje oběť poslušností a věrností.¹⁰⁴ V tomto „písařském“,

¹⁰¹ *Výklady ke Starému zákonu IV.: Knihy prorocké*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998.

ISBN 80-7192-274-9. S. 820

¹⁰² *Ibid.* s. 850

¹⁰³ RÖMER, Thomas, Jean-Daniel MACCHI a Christophe NIHAN, ed. *Úvod do Starého zákona*. 1. Jihlava: Mlýn, 2020. s. 609

¹⁰⁴ ERNST, A. B., *Weisheitliche Kultkritik: zu Theologie und Ethik des Sprüchebuchs und der Prophetie des 8. Jahrhunderts* (SBL. SS.36), Atlanta (BthSt 23), Neukirchen-Vluyn, 1994

nekněžském pojetí by byl strach z Hospodina ekvivalentem oběti z Mal 3,4. Před Hospodinem selhali kněží i lid.

Rozdíly v překladech Mal 3,5 se týkají zejména časového určení a pochopení významu textu. V původním textu se zde opět setkáváme s prorockým perfektem. Vul, ČEP, BKR oddíl překládají budoucím časem, B2000 přítomným a budoucím.

Ve Vul, ČEP a BKR se Hospodin přibližuje se záměrem soudit a stát se svědkem: *Et accedam ad vos in iudicio et ero testis velox.. / K vám pak přikročím s pomstou, a budu rychlým svědkem.../ Předtím vás však přijdu soudit, rychle usvědčím...* V B2000 se Hospodin přibližuje, aby si ponechal obětní dary z předchozího verše. *Jag kommer till er för att hålla dom, och utan dröjsmål skall jag ställa trollkarlar, äktenskapsbrytare och menedare till svars..., Přicházím k vám, abych si je ponechal, a bez prodlení poženu k odpovědnosti čaroděje, cizoložníky, křivopřísežníky...*

4.3. Spisy

4.3.1. Jób

Chcete snad kárat slova ? Budete si myslet, (že) jako vítr je řeč zoufalého. Věru, o sirotka budete metat los a (jámu) budete kopat pro svého přítele. (Jb 6,26-27)

Jób se zde nezdržuje ostrých výtek vůči svým přátelům. Odmítá jejich útěchu. Vykladači jeho slova vykládají jako výtku bezmezné necitelnosti vůči těm nejzranitelnějším, vůči sirotkům. Věřitel měl právo za nezaplacený dluh vzít dítě zemřelého dlužníka do otroctví nebo je prodat. Nejinak, bez nejmenšího soucitu, jednají přátelé s ním.¹⁰⁵ Jób hovoří velmi drsně, ale text nepřináší jiný důkaz toho, že by Jóbovi přátelé metali los o sirotka. To Jób obviňuje své přátele.¹⁰⁶ Jeho řeč spolu s obviněním zhoršuje vzájemné vztahy a není divu, že i on bude v průběhu knihy nařčen, ze stejného zločinu.¹⁰⁷

¹⁰⁵ BÍČ, Miloš. *Nový překlad Písma svatého, Starý zákon, překlad s výkladem: Svazek 8: Jób*. 1. Praha: Kalich, 1981. s 70

¹⁰⁶ BRANDENBURG, Hans. *Das Buch Hiob: Der Mensch in der Anfechtung*. 1. Gießen: Brunnen-Verlag, 1969. s. 35

¹⁰⁷ ANDERSEN, Francis I. *Job: An Introduction and Commentary*. 1. Leicester: Inter-Varsity Press, 1977. ISBN 0 85111 831 3. s. 133

Jako רוח jsou slova zoufalého. רוח lze přeložit jako vítr, vánek, dech nebo duch, ale vizuálně se podobá i stejnému slovu ,רוח mít polehčení, ulevit, usnadnit (srov. Gn 32,17, Est 4,14, Ex 8,11) nebo ,רוח v hifilu vonět, přivonět, čichat, sežehnout (srov. Sd 16,9). Ve Vul jsou zoufalá jako vítr ona slova pokárání: *Ad increpandum tantum eloquia concinnatis, et in ventum verba profertis*. V ČEP se Jób ptá: *Cožpak mluví do větru ten, kdo si zoufá ?* a v B2000: *Tänker ni klandra vad jag har sagt, göra den förtvivalades ord till intet?*, Zamýšlíte mě vinit za to, co jsem řekl, obrátit tato zoufalá slova v nic?

Jób se ztotožňuje se sirotkem, o kterého jeho přátelé תפילו (*budou metat los / hov. gambelit*) a považuje se za jejich druha, kterému ,תכרו *budou kopat*.

Motiv kopání (jámy) někomu se v mudroslovné literatuře objevuje na dalších místech (srov. Př 26,27, Kaz 10,8, Ž 57,7; 7,13-17) Nejznámější je Př 26,27, které dnes již patří mezi tradiční česká rčení: *Kdo kope jámu, padne do ní, a kdo valí balvan, na toho se zvrátí.*¹⁰⁸

Vdovy jsi posílal s prázdnou, a paže sirotků budou drceny. Proto tě obklopila osidla a tvé znepokojení tě náhle děsilo. (Jb 22, 9-10)

Vybraný text je součástí třetího Jóbova rozhovoru s přáteli. Konkrétně pochází z vystoupení Elífaze Témanského, který reprezentuje již zmíněnou selskou moudrost Edómu. Je přesvědčen, že Jóbovo fyzické i duševní utrpení způsobily jeho domnělé minulé hříchy, mezi které patří pohrdání vdovami a sirotky. Péče o ně je i zde jasným měřítkem spravedlnosti. Elífaz Témanský se musí vyrovnat s Jóbou situací, obviňuje ho z *nekonečné nepravosti* (navzdory původnímu svědectví v Jób 4,3n), kterou si měl přivodit své utrpení. Elífaz svým nařčením Jóbovi nevědomky nastavuje „zповědní zrcadlo”.¹⁰⁹

Jeho vážná krize má být způsobena hříchem jako v případě spravedlivého člověka v paralelní mudroslovné akkadské básni *Ludlul bēl nēmeqi, Budu chválit Pána moudrosti,*¹¹⁰

¹⁰⁸ *Jakž oněm vzkopal jámu, tak tudiež upadl v ňu samú* in ZAORÁLEK, Jaroslav. *Lidová rčení*. Praha: Levné knihy, 2009. ISBN 978-80-7309-753-0. S. 111

¹⁰⁹ BIČ, Miloš. *Nový překlad Písma svatého, Starý zákon, překlad s výkladem: Svazek 8: Jób*. 1. Praha: Kalich, 1981. S. 184

¹¹⁰ ANNUS, Amar a Alan LENZI. *Ludlul bēl Nēmeqi: The Standard Babylonian Poem of the Righteous Sufferer*. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2010. ISBN 978-952-10-1334-8.

kde bývalý úředník, který upadl do otroctví, připouští, že se mohl provinít nevědomky. Podle této básně je utrpení vždy trestem.¹¹¹

Mezníky budou posouvat, stádo uloupili a budou je pást, osla sirotků odvedou, vezmou do zástavy býka vdovy, potřebné budou odstrkovat z cesty, všichni chudí země se (před nimi) schovají. (Jb 24,2-3)

Jób se pozastavuje nad bezohledností a sobectvím mocných. Ačkoliv mají velké možnosti k tomu, aby pomohli, činí opak. Ohrožené skupiny musí pomoc hledat u jiných lidí, kteří nemají tak mocné prostředky. Kritika a pranýřování tvrdosti mocných je časté téma proroků (Am 5,7; 6,12, Iz 5,20). Mocní podléhají korupci nebo usilují o nové pozemky, přičemž nezákonně posouvají mezníky. Nezastaví se ani před posvátností půdy zaslíbené země, kterou svému lidu daroval Hospodin a přikázal losováním stanovit individuální přiděl (Joz 13,7n). Kritizována je i praktika brát do zástavy za poskytnutou pomoc zdroj obživy chudých. Stávají se potom ještě chudšími a nezbyvá jim nic jiného, než upadnout do otroctví nebo utéct pryč z komunity.¹¹²

Uloupí sirotka od prsu a chudého vezmou do zástavy. (Jb 24,9)

Opět je tematizován protiklad mocných na jedné straně a utištěných na straně druhé. Krutost mocných se stupňuje: Jsou schopni sebrat matce kojence. Chudého *berou do zástavy*, případně *hubí, počínají si vůči němu zlotřile*. (srov. Jób 17,1)

Ston umírajících zaznívá z města, proklání volají o pomoc. Avšak tyto nepatřičnosti Bůh nepůsobí. (Jób 24,12)

Někteří badatelé měli v minulosti tendence přesouvat 6. verš 24. kapitoly ke druhému, aby se zmínka o poli ocitla vedle mezníku. Stejně tak logicky umísťovali 9. verš mezi verš 3. a 4. protože také souvisí s chudobou. Domnívali se, že je text zpřeházený.¹¹³

¹¹¹ RÖMER, Thomas, Jean-Daniel MACCHI a Christophe NIHAN, ed. *Úvod do Starého zákona*. 1. Jihlava: Mlýn, 2020. S. 621-622

¹¹² BIČ, Miloš. *Nový překlad Písma svatého, Starý zákon, překlad s výkladem: Svazek 8: Jób*. 1. Praha: Kalich, 1981. s. 196

¹¹³ ANDERSEN, Francis I. *Job: An Introduction and Commentary*. 1. Leicester: Inter-Varsity Press, 1977. ISBN 0 85111 831 3. s. 212

Kořistil neplodnou, nebude rodit, a vdově nevykoná dobrodiní. (Jb 24,21)

Krutost hříšníka po třetí. Tentokrát je příkladem neplodná žena a vdova, které se nikdo nezastává. Nemá-li rodinu, která by se jí ujala, nikdo jiný tak neučiní. Text je součástí Jóbova odsuzování těch, kdo hřeší. Na oddíl odpovídá tradičně smýšlející Jóbův přítel Bildad Šúchský:

Což může člověk být před Bohem spravedlivý a čistý ten, kdo se zrodil z ženy ? (Jb 25,4 ČEP)

Neboť ucho slyšelo, bude mi blahorečit, a oko uvidělo a vydá o mně svědectví, že vyprostím chudého, který křičí a sirotka, nikdo mu nepomohl. Požehnání toho, kdo čelí zániku, ke mně přišlo a srdce vdovy pohnu k plesání. (Jb 29, 11-13)

Dlouhá Jóbova řeč 26,1-31,40 je mnoha badateli označována za solilokvium. F. Andersen ve svém komentáři ke knize Jób píše, že Jób nemluví sám pro sebe, ale to, co říká, je nedílnou součástí celé dabaty, přestože jeho přátelé nadále mlčí. Je to veřejný výrok, konečné tvrzení o vlastní nevině. Rozdělení kapitoly odpovídá třem částem řeči. Jób popisuje svůj původní majetek, toto období štěstí porovnává s prožívaným obdobím žalostného stavu, líčí své bohulibé aktivity.¹¹⁴ Zaštiťuje se svou spravedlností a dobročinností. Právě těmito vlastnosti zdůvodňuje své jedinečné postavení. Pomáhal, a stále je připraven pomoci všem. Proto k němu přicházelo požehnání od všech, kteří o něm jen zaslechli (,אזן שמעוה, *ucho slyše* v BKR) nebo jej zahlédli (,עיני ראתה, *a oko vida*) a vydali pozitivní svědectví.

Zákonným zastáncem sociálně slabších je v první řadě král, a proto se k němu Jób v 29. kapitole přirovnává (*bydlel jsem jako král mezi houfy* Jb 29,25 ČEP). Král také vedl „válku“ proti hříšníkům, kteří na obětech páchali násilí a nespravedlnost. V této oblasti jednal jako posel Boží, zástupce Boha na zemi. Prosby o záchranu jsou totiž adresovány Hospodinu (Ž 3,8; 58,7)¹¹⁵

Pokud jsem zadržel něco ze zájmu chudého, oči vdovy zklamal a jedl své sousto sám, sirotek z něj nejedl, neboť od mého mládí se mnou vyrůstal (byl jsem pro něj) jako otec a (sotva jsem byl venku) z břicha mé matky, vdovu jsem vedl. Pokud jsem se díval na

¹¹⁴ Ibid. s. 230

¹¹⁵ BIČ, Miloš. *Nový překlad Písma svatého, Starý zákon, překlad s výkladem: Svazek 8: Jób*. 1. Praha: Kalich, 1981. s. 218

hynoucího bez oděvu, bez příkrývky potřebného, zdali mi nežehnala jeho bedra, že vlnou mých jehnat byl zahřátý. Pokud pozvedl jsem svou ruku proti sirotku, když jsem v bráně viděl (že mohu nabídnout) svou pomoc. (Jb 31,16-22)

4.3.2. Žalmy

Ty jsi viděl trápení a nespokojenost. Budeš se dívat, vložíš (to) na svou pozdviženou ruku. Bude opuštěn slabý a sirotek, ty jsi (mu však) pomocníkem. (Ž 10,14)

10. žalm navazuje na žalm předchozí. V LXX a Vul s ním tvoří jeden celek, ale pro svůj odlišně zaměřený obsah bývá častěji považován za samostatný. Již první slova odhalují charakter celé písně. *Hospodine, proč jen stojíš v dáli, v dobách soužení se skrýváš?* (Ž 10,1 ČEP). Autor žalmu hledá u Hospodina argumenty pro odporování svévolníkovi, který je přesvědčen, že אין אלהים, *Bůh (tu) není*. Tato slova o Hospodinově bezmoci jsou znepokojující, mají jej vyprovokovat k tomu, aby se ukázal, povstal proti svévolníku svým milosrdenstvím k chudým/ slabým / bezbranným a sirotkům. Hospodin má jednu pro vždy způsobit, že *člověk na zemi už nebude vzbuzovat strach*.

V 12. verši žalmista vyzývá Hospodina, aby povstal: קומה יהוה. Nejen v žalmistově při se svévolníkem, ale všude, kde je třeba: Ve prospěch všech ponižovaných. Gesto pozdvižené ruky je připomínkou zásahu proti Egyptu (Ex 15,6.12). Zastání se sirotka jistě souvisí s příkazy Tóry (Dt 10,18, Ex 22,21n) i se „zasvěceností“ sirotků Hospodinu.¹¹⁶

14. verš svými slovními obraty vyjadřuje pevnou víru uprostřed zkoušky: *ty jsi viděl, budeš se dívat, vložíš (to) do své ruky*. Sloveso יעזב souvisí s opuštěním, zanecháním. Buď bude slabý a sirotek někým opuštěn, a Hospodin mu pomůže, nebo se slabý a sirotek sám vydá Hospodinu do péče, což je výraz ještě mocnější, osobnější důvěry, než *svěření své cesty a doufání* v Ž 37,5: גול עלי-יהוה דרכך ובטח עליו והוא יעשה (BHS), *Svou cestu svěř Hospodinu, doufej v něho, on sám bude jednat* (ČEP).¹¹⁷

¹¹⁶ *Výklady ke Starému zákonu*. Kostelní Vydrčí: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-240-4. s. 265

¹¹⁷ KIDNER, Derek. *Psalms 1-72: An Introduction and Commentary on Books I and II of Psalms*. 1. Leicester: Inter-Varsity Press, 1976. ISBN 0 87784 868 8. s.71

Motiv sirotka se v 10. žalmu opakuje na konci ve shrnutí: *Tužbu pokorných vyslycháš, Hospodine, jejich srdce posiluješ, máš pozorné ucho, zjednáš právo sirotkovi, právo zdeptanému; člověk na zemi už nebude vzbuzovat strach. (Ž 10,17-18 ČEP)*

Otec sirotků, obhájce vdov, Bůh v obydlí svém svatém. (Ž 68,6)

Žalmy 51 až 71 (+ Ž 72) jsou součástí tzv. *dauidovského žaltáře* sestaveného v 5. stol. př. n. l. Tato střední část žalmů jednotlivce je zakončena 72. žalmem, který mění soukromý charakter sbírky ve veřejný, což potvrzuje závěrečná doxologie zakončená slovem *amen*.¹¹⁸

Ve většině dauidovských žalmů se objevuje jméno krále Davida, který byl v období babylonského zajetí vnímán jako osobnost, se kterou se lze identifikovat. Žaltář obsahuje celkem 13 nadpisů odkazujících na momenty ze života krále Davida zachycené v knihách Samuelových. David v nich není opěvován jako mocný král, ale je prezentován jako zrazený, pronásledovaný, zarmoucený, hříšný člověk. Jeho osudy jsou blízké životním zkušenostem prostých.¹¹⁹

Žalm 68 původně tvořil součást slavnosti ve svatyni, je však obtížné učit, které. Snad právě slavnosti ohlašování Hospodinovy vlády nad novým rokem, nebo při obnovování smlouvy. Není zřejmé, zda se slavnost měla odehrávat přímo v jeruzalémském chámu, či v nějaké starší svatyni.¹²⁰

V úvodu je Bůh prezentován jako ten, který svou mocí přinutí k útěku všechny své nepřátele. Je však důvodem k radosti spravedlivých, *jeho jméno je Hospodin*. Následuje výčet oblastí, v nichž se projevuje, který může být po jméně chápán jako výčet jeho dalších přezdivek: Otec sirotků, Obhájce vdov, Bůh ve svém svatém obydlí, Bůh usazující osamělé v domě, Osvoboditel vězňů. Hlavní vztah Hospodina k nějaké skupině je pojmenován tím, co daná skupina archetypálně nejnaléhavěji postrádá. Otec pro sirotky, obhájce pro vdovy, usaditel v domě (tj. společenství lidí) pro osamělé, osvoboditel pro vězněné.

¹¹⁸ RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. Vydání čtvrté. Praha: Vyšehrad, 2015. ISBN 978-80-7429-541-6. s. 307

¹¹⁹ HROBONĚ, Bohdan. *Žalmy 76-100*. 1. Trnava: Dobrá kniha Trnava, 2017. ISBN 978-80-8191-135-4. s. 34-44

¹²⁰ *Výklady ke Starému zákonu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-240-4. s. 392

Toto naplnění tužeb a péči prožívá všechen lid, když si připomíná Hospodinovy spásitelné skutky.¹²¹

Jejich kněží mečem padli, jejich vdovy nebudou naříkat. (Ž 78,64)

78. žalm patří mezi *asafovské žalmy*. Podobně jako jiné žalmy připomíná události z dějin Izraele od vyjití z Egypta do vlády krále Davida. Připomínkou dějin však není myšleno podrobné popsání nebo seřazení významných událostí, ale snaha o vyvození nových platných poučení pro současnost ze starší zkušenosti.¹²² Pobyt v zaslíbené zemi je charakteristický pro generaci synů, na rozdíl od generace otců, která zažila vyvedení z Egypta. Navzdory snaze a zdůrazňování přikázání vyučovat další generace (3-8) se chyby opakují i v posvátném prostoru zaslíbené země. Nová generace pokouší Hospodina modloslužbou. Vzhledem k existující zkušenosti, po vině přichází trest, kterým bylo zničení svatyně Šílo, ukradení schrány úmluvy (snad označené za: „עֲוֹן וְתַפְאֵרְתּוֹ“) masakr mladých (= budoucnosti), masakr kněží a podezřelá apatie / ticho vdov. To je obraz zániku severního království.

Proč vdovy nebudou naříkat? Zkáza prostupuje všemi oblastmi. Žalmista v 62. verši dokonce mluví o vyvraždění Božího lidu. Odpověď by tedy mohla znít: nemají kde plakat. Tak jako se nekonají svatby, kde se jásá (63), nekonají se ani pohřby s truchlením. Nebo vdovy nepláčou, protože už žádné nejsou. Oběti nemá kdo pohřbívat a oplakávat, nikdo a nic po nich nezbude. Hospodin si zprotivil vše, co bylo dříve jeho, zahubil i vdovy. J. Beneš ve svazku *Obtížné oddíly biblické poezie a moudrosti* takové pojetí Boha nazývá *Bůh predátor*. Tento obraz Boha vznikl v souvislosti se zkušeností exilu. Byl to určitý způsob vyrovnání se s transformací náboženského života i existenciálním ohrožením judské komunity.¹²³

Brutální exemplární trest se podle autora 78. žalmu může stát mementem pro celý národ, který nyní tváří v tvář Hospodinovu rozlícení stojí na rozcestí. Autor žalmu nadějeplně sděluje, že zmar nemá poslední slovo, že se lid opět obrátí, vzdá se modloslužby

¹²¹ *Výklady ke Starému zákonu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-240-4.s. 392

¹²² Ibid. s. 392

¹²³ PRUDKÝ, Martin. *Obtížné oddíly biblické poezie a moudrosti*. V Praze: Karmelitánské nakladatelství, 2020. Studium (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 978-80-7566-058-9. s. 167

a vstoupí do další dějinné etapy.¹²⁴ To vše s Bohem, který má vše pod kontrolou, protože jsou k němu vztaženy pozitivní i negativní zkušenosti.

Sud'te nuzného a sirotka, poníženému a chudému činite spravedlnost. (Ž 82,3)

Po obvinění v předchozím verši následuje výzva k opačnému jednání. „שפטו *sud'te*, je v následujících verších vyloženo třemi různými způsoby: *zjednejte spravedlnost, dopomozte vyváznout a vytrhněte z rukou svévolníků*. Tyto činnosti se vztahují k lidem, kteří jsou tradičně v centru pozornosti staroorientálních božstev. 82. žalm je velice důležitý pro téma mravního postoje vůči tradičním okrajovým skupinám ve společnosti. *Personae miserae*, obvykle přistěhovalci, vdovy a sirotci, zastupuje pouze sirotek. Výčet je dále rozšířen na další potřebné, mezi ně mohli patřit malí zemědělci, řemeslníci, nádeníci, známí z prorockých kritik státní mašinerie.¹²⁵

1. verš *asafovského* 82. žalmu zní: *V shromáždění bohů postavil se Bůh* (ČEP). Tato věta souvisí s obrazem přítomným v egyptské, babylónské i ugaritsko-kenaanské oblasti. V mytologii existovala představa shromáždění bohů, božské konference, kteří se schází k rokování. Hospodin však všechny nadzemské bytosti i lidské vládce nesoucí božský titul převyšuje, koná nad nimi soud (srov. Ž 95,3,, 96,4,, 97,9,, 135,5). Sdělení nalezneme i v Novém zákoně (1K 8,5, Ef 6,12, Ř 13,1-4). Během reformace byl v kalvínském prostředí rozšířen výklad, že se žalm týká soudců, kterým je podobně jako bohům, propůjčena moc nad lidmi.¹²⁶

Hospodin vystupuje jako nejspravedlivější Bůh, dokonce dohlíží na ostatní mocnosti, aby spravedlivě soudily potřebné. On sám hodlá nad nimi vykonat soud. To je eschatologická rovina textu. Další rovina je inspirativní. *Jste bohové, všichni jste synové Nejvyššího* (6 ČEP). Kdyby jablko nepadlo daleko od stromu, každý z Božího národa bude bdít nad právy *persnae miserae*.

¹²⁴ HROBOŇ, Bohdan. *Žalmy 76-100*. 1. Trnava: Dobrá kniha Trnava, 2017. ISBN 978-80-8191-135-4. s. 142

¹²⁵ Ibid. s. 227

¹²⁶ *Výklady ke Starému zákonu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-240-4. s. 434

Budou chrlít, mluvit urážky, chlubit se, všichni pachatelé nepravosti. Tvůj lid, Hospodine budou deptat a tvé dědictví budou sužovat. Vdovu a přistěhovalce vraždí, sirotky zabíjejí. (Ž 94,4-6)

Autor 94. žalmu přednáší obžalobu svévolníků na základě jejich arogantních projevů. (srov. Ž 31,19, 75,6). Hifilové sloveso *נבע* (zde přítomné ve tvaru *יביעו*), které znamená *chrlít, bublat*, je metaforou pro *vyvěrání vody z pramene* (srov. Ž 59,8, Přisl. 15,2.28). Právě podle kvality vody se pozná, zda je pramen dobrý, nebo nikoliv. Slova svévolníků nejsou dobrá a nesou svědectví o svém prameni.

Slovní spojení ve statu constructu *פועלי און*, *pachatelé nepravosti* (ČEP), *omnes qui operantur iniquitatem* (Vul), *ogärningsmän* (B2000) se vyskytuje pouze v žalmech (Ž 5,6; 6,9; 14,4; 53,5; 92,8-10; 101,8) a vyjadřuje kolektivní charakter zločinné aktivity. Slovo *פועל* znamená *pracant / dělník*. Pachatelé se tedy přímo specializují a napínají své síly k ničemnosti. Je to jejich způsob práce. Utlačují Boží lid označený citově zabarveným slovem *נחלתך* takto je lid označen i v Mojžíšových (Dt 9,26.29) a Šalamounových (1 Kr 8,51) modlitbách. Takové označení by mělo Hospodina přimět k zakročení. Někdo se neoprávněně pustil do jeho dědictví.

Sloveso *ידכאו* souvisí se sociální kritikou. Požívá jej i Izajáš v 3,15 a Přísloví 22,22. Podle Pípalova slovníku znamená *budou potírat, budou deptat*.¹²⁷ Přitom *פועלי און* nejsou žádní nájezdníci, cizinci a nepřátelé, ale součást komunity, kterou ničemně rozkládají zevnitř, přestože znají Hospodina, Boha Izraele. Jejich jednání se stupňuje, vrcholu dosahuje v bodě zabíjení *personae miserabiles* za nejasných okolností. Pro *Výklady ke Starému zákonu* z roku 1998 je zmínka o zabíjení narážkou na justiční vraždy.¹²⁸ Blíže nespecifikované okolnosti však umožňují synonyma *zabíjet* a *vraždit* pochopit jako hyperboly.¹²⁹ Ve stejném smyslu se s nimi setkáváme u proroků. Kniha Sírachovcova přirovnává útlak k vraždění:

¹²⁷ PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. Praha: Kalich, 2006, 188 s. ISBN 80-7017-029-8

¹²⁸ *Výklady ke Starému zákonu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-240-4. s. 462

¹²⁹ HROBONĚ, Bohdan. *Žalmy 76-100*. 1. Trnava: Dobrá kniha Trnava, 2017. ISBN 978-80-8191-135-4. s. 530

Mít nedostatek chleba, to je živobytí nuzných, a kdo je oň připravuje, je vrah. Kdo bere bližnímu obživu, zabíjí ho, a kdo zadržuje mzdu nádeníkovi, prolévá krev. (Sír 34,21-22 ČEP)

Žalmistův vzrušený tón se uklidňuje v 12. verši. Východiskem z řádění *dělníků nepravosti* je poslušnost Božímu zákonu. Vždyť do Hospodinova lidu nepatří ti, kdo páchají zlo, ale ti, kteří jsou *dědictvím*, řídí se jeho příkázáními.¹³⁰

Jeho synové budou sirotky a jeho žena vdovou. (Ž 109,9)

Další zmínka o vdovách a sirotcích v žalmech se nachází v Žalmu 109. Autor se v prvních verších svěruje, že je napadán nepřáteli a utíká se k Hospodinu. V další části žalmu se počet nepřátel zredukuje na jednoho (podobně jako např. v Ž 55) a modlitba se mění v kletbu. Není to rozhodně jediné místo v Bibli, kde se proklínají nepřátelé (srov. Mt 23). Žalmista doufá ve viditelný soud. Nejraději by viděl svého nepřítele zemřít, nebere však spravedlnost do vlastních rukou, ale při odevzdává Hospodinu. Přeje si, aby proti jeho nepříteli Hospodin postavil svévolníka, a protivník tak poznal sám na sobě, co dělal druhým.

Prokletí se projevuje i ve vztahu k nepřítelově duchovnímu a rodinnému životu.¹³¹ Modlitba mu má být počítána za hřích, jeho žena se má stát vdovou a synové sirotky, aniž by se nad nimi kdo smiloval:

Jeho synové ať toulají se po žebrotě, se svých rozvalin ať chodí prosit. (Ž 109,10, ČEP)

*Ať nemá nikoho, kdo by mu nadále prokázal milosrdenství, kdo by se smiloval nad **sirotky** po něm. (Ž 109, 12 ČEP)*

Kletba nad nepřítelem působí zánik jeho jistot. Oddíl veršů 6-20 je z etického hlediska náročný pro výklad. Podle jedněch vykladačů se jedná o autentická, citově zbarvená slova autora, podle jiných jsou to slova nepřítele. Při přiklonění k druhému názoru je pak 20. verš *יהוה והדברים רע על-נפשי* vykládán ve smyslu *Takový je způsob jednání mých protivníků*.¹³²

¹³⁰ *Výklady ke Starému zákonu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-240-4. s. 463

¹³¹ *Ibid.* s. 497-498

¹³² BOGNER, Václav. *Žalmy*. 1. Praha: Česká katolická charita, 1973. s. 202

Hospodin střeží přistěhovalce, sirotky a vdovy povzbudí, cestu svévolných obrátí vzhůru nohama. (Ž 146,9)

Žalm 146 je první ze skupiny posledních žalmů (146-150), které jsou pro slovo *Haleluja* na konci i na začátku nazývány *malý Halel* a jsou součástí každodenní ranní židovské modlitby. Hospodin je v nich oslavován jako mocný Stvořitel nezapomínající na malé a utlačované. Žalmy 146 a 147 jsou v hebrejském originále součást jednoho celku, LXX i Vul je rozděluje. Text vznikl snad k oslavě dokončení jeruzalémských hradeb r. 445 př. Kr. (Neh 12,27nn).¹³³

Hospodin je v žalmu prezentován jako ochránce práva. Jeho *ujímání se / podporování* sirotků a vdov je povzbuzením k důvěře v něj, v jeho blízkost. Zůstává věrným a nevzdaluje se, ani když se proti němu staví jeho stvoření v utiskování ohrožených.

4.3.3. Přísloví

Dům pyšných strhne Hospodin a vytyčí mezníky vdovy. (Př 15,25)

Pyšní jsou plní sebevědomí, nepoučitelnosti a drzosti (Své srdce dokonce vydávají za srdce Boží. Ez 28,6) a těmito jejich vlastnostmi nejvíce trpí ohrožené skupiny. Proto Hospodin ׀ַרַר *strhne dolů, vyrve* dům pyšných. Ovocem jejich hříchů je smrt. Přenášet hraniční kameny pozemků bylo přísně zakázáno (srov. Dt 17,17; Kaz 10,9).¹³⁴ Hospodinova spravedlnost ve věci hranic pozemků je postavena do kontrastu nespravedlnosti pyšných. S tématem se v knize Přísloví setkáváme ještě jednou. Ve 23. kapitole pole patří sirotku:

Neposunuj dávné mezníky a nevstupuj na pole sirotků, neboť jejich zastávce je mocný, on povede jejich spor proti tobě. (Př 23,10-11)

¹³³ MATĚJKA, Jan, ed. *Žalmy*. Přeložil Václav BOGNER. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7195-286-2. s. 391-393

¹³⁴ *Výklady ke Starému zákonu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-240-4. s. 641

5 Shrnutí

Zprávy o péči o vdovy a sirotky, vybízení k ní a vlastně role vdov a sirotků se na různých místech Tanachu liší. Význam nebo kontext zmínky je úzce spojený s účelem textu. Při psaní bakalářské práce jsem si všimla několika různých funkcí tématu, které se pokusím pojmenovat v této poslední kapitole.

a) Protagonisté biblických příběhů

V příbězích (např. o setkání Eliáše s vdovou ze Sarepty a jejím synem) vystupují vdovy a sirotci jako konkrétní postavy žijící své vlastní životy. Je popsáno jejich lidské jednání a často žádají pomoc. Reprezentují dobové postavy sirotků a vdov a jejich problémy. Vstupují na jeviště knih po boku hlavních postav děje (převlečená tekojská žena) a někdy se jimi stávají (Támar, Rút). V deuterokanonické knize Júdit, která se již nevešla do vymezení této práce, se také setkáváme se vdovou, která svou sociální situaci dokáže proměnit nevídaným způsobem.

b) Měřítko spravedlnosti Boží i Božího lidu

V Tóře jsou vdovy a sirotci definováni jako zvláštní skupina náležící Hospodinu, která se ve specifických otázkách řídí pravidly odlišnými od pravidel určených pro většinou společnost. Jsou spolu s přistěhovalci ustanoveni měřítkem spravedlnosti Boží (Dt 10,17-19, Ž 68,6) i jeho lidu (Dt 14,28-29). Jsou sakralizováni, což pro ně v důsledku nemusí být vždy výhodné. Naopak to může vést k ještě větší krizi a oddělenosti. Tímto negativním dopadem deuteronomistických zákonů se zabývá Harold V. Bennett v knize *Injustice made Legal*.¹³⁵ Jejich status však nepochybně znamená, že jsou často pamatováni a bráni na zřetel v liturgických textech (Dt 27,19), obhajobách (Jób 31,16-22), či obviněních (Jób 22, 9-10).

c) Metafora neštěstí

Pojetí vdov a sirotků jako metafory neštěstí a zániku je časté u proroků a v mudroslovné literatuře. Stávají se alegorií, která již neslouží jen jako měřítko spravedlnosti (Jób 31,16-22), ale k ilustraci neštěstí (Ž 109,9), personifikaci opuštěnosti (Pláč 1,1), častému vytvoření kontrastu (Mal 3,5, Iz 54,4-5), případně mystického vyjádření

¹³⁵ BENNETT, Harold V. *Injustice made Legal: Deuteronomic Law and the Plight of Widows, Strangers, and Orphans in Ancient Israel*. William B. Eerdmans, 2002. ISBN 9780802839091.

vztahu mezi Hospodinem a jeho lidem. V posledním případě vdovství a siroba reprezentují vinu. Lid svou neposlušností ztrácí Otce (Oz 11, 1-5) nebo Manžela (Iz 54,4).

d) Výzva posluchači

Téma péče o vdovy a sirotky v Tanachu má zajisté i své nezastupitelné morální poselství s přesahem do současného světa. Biblické texty mohou mít deliberativní funkci a formovat charakter jednotlivce i komunity. Jsou stále živými proroky v rámci náboženských tradic i kultur ovlivněných judaismem a křesťanstvím.

6 Závěr

V úvodní části jsem se pokusila krátce nastínit křesťanský teologický postoj k původu fenoménu vdovy a sirotka (první kapitola), a také kulturní původ tohoto institutu v prostředí a době vzniku Hebrejské bible (druhá kapitola).

Ve výkladové části jsem se zaměřila na shromáždění, překlad a výklad vybraných textů Hebrejské bible, které pojednávají o tématu péče o vdovy a sirotky, nebo v nich vdovy a sirotci figurují. Texty byly přečteny, přeloženy a okomentovány.

Došla jsem k závěru, že v závislosti na jednotlivých knihách a textových okruzích Hebrejské bible, si můžeme všimnout odlišných i podobných důrazů i pojetí tématu. Původně bylo mým metodickým záměrem umístit shrnutí přístupu k tématu na konci oddílů jednotlivých podkapitol, které reprezentují oddělené biblické knihy, ale uvědomila jsem si, že jednotící linie se táhne napříč textem celého Tanachu, včetně paralelních textů, proto jsem tento postup přehodnotila a v závěrečném shrnutí popsala některé z funkcí tématu vdov a sirotků.

Tato práce mapuje dané téma a byla napsána i se záměrem otevřít jej dalšímu, mnohem podrobnějšímu bádání i z jiných úhlů pohledu.

7 Seznam použité literatury

Primární literatura

Biblia Hebraica Stuttgartensia, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 1997

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona, Ekumenický překlad, Praha: Ústřední církevní nakladatelství 1995, 6. přepracované vydání

PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. 4. Praha: Kalich, 2006. ISBN 80-7017-029-8.

Sekundární literatura

ANDERSEN, Francis I. *Job: An Introduction and Commentary*. 1. Leicester: Inter-Varsity Press, 1977. ISBN 0 85111 831 3.

ANNUS, Amar a Alan LENZI. *Ludlul bēl Nēmeqi: The Standard Babylonian Poem of the Righteous Sufferer*. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2010. ISBN 978-952-10-1334-8.

BAUMANN, Gerlinde. *Bible*. 1. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3912-0.

BENETT, Harold V. *Injustice made Legal: Deuteronomic Law and the Plight of Widows, Strangers, and Orphans in Ancient Israel*. William B. Eerdmans, 2002. ISBN 9780802839091.

BENEŠ, Jiří. *Pláč Jeremjášův*. 1. Praha: Advent-Orion, 2020. ISBN 978-80-7172-634-0.

BENEŠ, Jiří a Petr VAŘURA. *Pradějiny*. 1. Praha: Kalich, 2010. ISBN 978-80-7017-130-1.

BERLEJUNG, Angelika. *Náboženské dějiny starověkého Izraele*. 1. Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-281-1.

BRANDENBURG, Hans. *Das Buch Hiob: Der Mensch in der Anfechtung*. 1. Gießen: Brunnen-Verlag, 1969

BIČ, Miloš. *Nový překlad Písma svatého, Starý zákon, překlad s výkladem: Svazek 8: Jób*. 1. Praha: Kalich, 1981.

BIČ, Miloš. *Ze světa Starého zákona*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989.

- BOGNER, Václav. *Žalmy*. 1. Praha: Česká katolická charita, 1973.
- EMMERSON, G. L. *Hosea. An Israelite Prophet in Judean Perspective* Sheffield. 1984.
- ERNST, A. B., *Weisheitliche Kultkritik: zu Theologie und Ethik des Sprüchebuchs und der Prophetie des 8. Jahrhunderts* (SBL. SS.36), Atlanta (BthSt 23), Neukirchen-Vluyn, 1994
- HORÁKOVÁ, Markéta. *Proces truchlení z pohledu poradců pro pozůstalé*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra psychologie, 2019.
- HROBOŇ, Bohdan. *Žalmy 76-100*. 1. Trnava: Dobrá kniha Trnava, 2017. ISBN 978-80-8191-135-4.
- HŘEBÍK, Josef. *Izaiáš: Revidovaný překlad s výkladovými poznámkami*. 1. Česká biblická společnost, 2018. ISBN 978-80-7545-075-3.
- CHALUPA, Petr. *Druhá Samuelova: lesk a bída královské moci*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2018. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-056-2.
- Izajáš: Revidovaný překlad s výkladovými poznámkami*. 1. Praha: Česká biblická společnost, 2018. ISBN 978-80-7545-075-3.
- Katechismus katolické církve*. 2. Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-488-1.
- KIDNER, Derek. *Psalms 1-72: An Introduction and Commentary on Books I and II of Psalms*. 1. Leicester: Inter-Varsity Press, 1976. ISBN 0 87784 868 8
- LARSSON, Mikael a Hanna STENSTRÖM. *Ett myller av liv: Om barn i Bibelns texter*. Svenska kyrkan, 2013. ISBN 978-91-86781-18-7.
- MACHULA, Tomáš. *Prvotní a dědičný hřích: v tradici církve, v současné teologii a v nárysu základů pro budoucí adekvátní naukovou syntézu*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2008.
- MATĚJKA, Jan, ed. *Žalmy*. Přeložil Václav BOGNER. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7195-286-2.
- MARSMAN, Hennie J. *Women in Ugarit and Israel: Their Social and Religious Position in the Context of the Ancient Near East*. 1. Brill, 2003. ISBN 90 0411732 6.
- Naše příroda: živočichové a rostliny střední Evropy*. Vydání druhé. Přeložil Václav VĚTVIČKA, přeložil Jana ČERVENKOVÁ, přeložil Helena NEBOROVÁ. Praha: Tarsago Česká republika, 2016. Reader's Digest. ISBN 978-80-7406-326-8
- NOSEK, Bedřich a Pavla DAMOHORSKÁ. *Židovské tradice a zvyky*. Vydání druhé, upravené a doplněné. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-2996-4.

- PRITCHARD, J. B. *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. Princeton: Princeton University Press, 1969
- PRUDKÝ, Martin. *Obtížné oddíly biblické poezie a moudrosti*. V Praze: Karmelitánské nakladatelství, 2020. Studium (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 978-80-7566-058-9.
- RAHNER, Karl a Herbert VORGRIMLER. *Teologický slovník*. Přeložil František JIRSA, přeložil Jan SOKOL, přeložil Jan KRANÁT. Praha: Vyšehrad, 2009. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-934-8.
- RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. Vydání čtvrté. Praha: Vyšehrad, 2015. ISBN 978-80-7429-541-6.
- ROUBALOVÁ, Marie, Jiřina KUBÍKOVÁ a Tomáš BUTTA. *Žena v Bibli: texty - výklady - kázání*. Praha: Církev československá husitská, 2018. Blahoslav (Církev československá husitská). ISBN 978-80-7000-142-4
- RÖMER, Thomas, Jean-Daniel MACCHI a Christophe NIHAN. *Úvod do Starého zákona*. Přeložil Jiří BUREŠ, přeložil Martin FÉR, přeložil Jakub KELLER, přeložil Jan KEŘKOVSKÝ, přeložil Lukáš KLÍMA, přeložil Kateřina KŘIVOHLAVÁ, přeložil Jan RÜCKL. Jihlava: Mlýn, 2020. ISBN 978-80-86498-71-3.
- SMUTEK, Martin. *Sociální politika*. 1. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce, 2014. ISBN ISBN 978-80-7435-446-5.
- Starý zákon: Překlad s výkladem: Ezechiel – Daniel*. 1. Praha: Kalich, 1984.
- Starý zákon: Překlad s výkladem: Izajáš*. 1. Praha: Kalich, 1982.
- Starý zákon: Překlad s výkladem: Jeremjáš – Pláč*. 1. Praha: Kalich, 1983
- Starý zákon: Překlad s výkladem: Numeri - Deuteronomium*. 1. Praha: Kalich, 1974..
- VARŠO, Miroslav. *Ozeáš, Joel, Amos: Komentáře k Starému zákonu*. 1. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. 256
- VEIJOLA, T. *Das Königtum in der Beurteilung der deuteronomischen Historiographie. Eine redaktionsgeschichtliche Untersuchung*. Helsinki, 1977.
- VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Izajáš I: 1-12 : s námi je Bůh?*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2019. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-059-3.
- Výklady ke Starému zákonu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-240-4.
- Výklady ke Starému zákonu IV.: Knihy prorocké*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-274-9.

WILLIAMSON, H. *Isaiah 1-5, A Critical and Exegetical Commentary*, International Critical Commentary, Bloomsbury T&T Clark, 2006.

ZAORÁLEK, Jaroslav. *Lidová rčení*. Praha: Levné knihy, 2009.
ISBN 978-80-7309-753-0.

Základy víry CČSH Praha: Církev československá husitská, 2014. Blahoslav (Církev československá husitská). ISBN 978-80-7000-106-6.

Encyklopedie a slovníky

Biblická konkordance k textu Kralické bible. 1. Praha: Česká biblická společnost, 1993.
ISBN 80-900881-9-8.

Hebrejsko-český česko-hebrejský praktický slovník. 1. Lingea, 2017. ISBN 978-80-7508-263-3.

NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 2., zcela přeprac. a rozšíř. vyd. Praha: Kalich, 1956.

RYKEN, Leland, James C. WILHOIT a Tremper LONGMAN. *Dictionary of Biblical Imagery*. SPCK Publishing, 1998. ISBN 9780851117539

Další elektronické zdroje

Abarim Publications' Biblical Dictionary, dostupné z
<https://www.abarim-publications.com/Dictionary/si/si-d-d.html>

Biblia Sacra Vulgata, dostupné z: <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/biblia-sacra-vulgata/read-the-bible-text/>

Bibel 2000: texterna : Gamla testamentet, Tillägg till Gamla testamentet - de apokryfa eller deuterokanoniska skrifterna, Nya testamentet. dostupné z:
<https://bibeln.se/visa?q=gen.1@b2k>

GESENIUS, H.W.F., *Hebrew-Chaldee Lexicon to the Old Testament*, dostupné z
<http://www.tyndalearchive.com/TABS/Gesenius/index.htm>

Septuagint (LXX), dostupné z <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/septuagint-lxx/read-the-bible-text/>

Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien, dostupné z:
<https://svenska.se/tre/?sok=partisk&pz=1>

Další zdroje

BENEŠ, Jiří. *Dějiny starého Izraele I.* [přednáška]. Praha: HTF UK v Praze, listopad 2019.

DVOŘÁKOVÁ, Alžběta. *1 Kr 17,10-16.* in *České katolické biblické dílo.* dostupné z <http://biblickedilo.cz/bible-v-liturgii/liturgicky-rok-b/1-kr-1710-16/>